Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Н.М. Куліш

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ

УДК 376.54 (072.2)
ББК 74.200.44 я 73 + 88.52 я 73
К 90

Куліш Н.М. **Соціально-психологічні аспекти роботи з обдарованими дітьми**: Навчально- методичний посібник. – Полтава, 2004. – 68 с.

У навчально-методичному посібнику авторка подає матеріали, які знайомлять з історією вчення про обдарованість особистості, з поняттям “обдарованість”, психологією дитячої обдарованості, характеристикою розвитку обдарованих дітей, з проблемами їхньої соціальної адаптації, підготовкою педагогічних кадрів та батьків до роботи з обдарованими дітьми, із питаннями виявлення обдарованості.

Для студентів і викладачів педагогічних вузів, учителів, батьків, що мають інтерес до вивчення особливостей розвитку обдарованих дітей.

Коректор: доц.Мелешко В.А.

Полтава 2004

Рецензенти: кандидат психологічних наук,доцент кафедри філософії та соціології Полтавської державної аграрної академії *Подлєсна Г.В.*

ЗМІСТ

Передмова ……..4

Тема1. **Поняття обдарованості**……5

Тема 2. **Теоретико – концептуальні підходи до проблеми обдарованості** ……14

Тема 3. **Особливі категорії обдарованих дітей та їх характеристика** ……..20

Тема 4. **Соціально-психологічні проблеми обдарованих дітей** ……26

Тема 5. **Особливості навчання та виховання обдарованих дітей** ……40

Тема 6. **Діагностика обдарованості. Діагностика інтелектуальної і творчої обдарованості** ……49

Тема 7. **Особливості педагогів, які працюють з обдарованими** ……...59

Словник термінів ……68

ПЕРЕДМОВА

Посібник покликаний допомогти читачам опанувати проблеми дитячої обдарованості. У ньому висвітлюються загальні питання психічного розвитку обдарованої особистості та розкриваються її особливості.

Практична реальність свідчить, що працівники освіти мають потреби в посібниках, у яких би з’ясовувались питання присвячені проблемам обдарованих дітей.

Авторка дотримується думки, що проблема обдарованості багато в чому ще залишається загадковою. Представлені теми мають на меті дати першочергову орієнтацію в проблемі.

ТЕМА 1

ПОНЯТТЯ ОБДАРОВАНОСТІ

1. Основні підходи вчених до визначення поняття обдарованості.
2. Особливості загальної та творчої обдарованості.
3. Інтелектуальні вундеркінди та високо обдаровані діти.
4. Властивості й ознаки обдарованих дітей.

1. Основні підходи вчених до поняття обдарованості

Психологічним вивченням дитячої обдарованості й розробленням психолого-педагогічних питань навчання та виховання дітей до порівняно недавнього часу в нашій країні займалися досить мало. Відповідно з існуючою ідеологією вважалось, що не потрібно виділяти особливо здібних дітей, що всі рівні, що в кожної дитини можна "сформувати" будь-які необхідні якості. Під поняттями "задатки", "обдарованість" розумілось щось ідеалістичне, шкідливе. Тільки з демократизацією нашого суспільства проблема різниці між дітьми за обдарованістю "вийшла із тіні" і викликає великий інтерес.

Яких дітей називають обдарованими? Як проходить їх подальший розвиток? Що можна зробити для їх підтримки? У розв'язанні таких питань накопичено немалий досвід. З 1975 р. існує Всесвітня рада по обдарованих і талановитих дітях, яка координує роботу по вивченню, навчанню і вихованню обдарованих дітей, організовує міжнародні конференції.

Термін *"обдарованість"* ще не став загальноприйнятим. Часто його використовують як синонім терміна "інтелект" або "здібності", що, як зазначає Г.С.Костюк, призводить до неправильного розуміння сутності людського інтелекту.

Поняття "обдарованість" охоплює *"обдарованість"* як високий рівень загальних здібностей, так і спеціальних здібностей, що виявляються в успішності навчання, в продуктивності діяльності. Обдарованість може виражатися в видатних досягненнях у будь-якій діяльності, що потребує здібностей.

Обдарованість – це складне системне утворення, що розвивається протягом життя людини. Обдарованість залежить від взаємодії спадкових та середовищних факторів. Вона не може бути зведена до суми окремих здібностей, а являє собою якісно своєрідне поєднання, сплав цих здібностей, що створює можливості для успішної діяльності.

Обдарованість – це системна, динамічна, багаторівнева якість психіки, яка визначає можливість отримання людиною надзвичайних, незвичних, суттєво вищих, ніж у середньої людини, результатів у одному або кількох видах діяльності.

Обдарованість – це якісно своєрідне поєднання здібностей, що забезпечує можливість досягнення високих результатів у різних видах діяльності.

Обдарованість – це сукупність психічних властивостей, що забезпечує можливість досягнення людиною високих результатів у різних видах діяльності.

Обдарованість – це системна, динамічна, багаторівнева якість психіки, яка визначає можливість отримання людиною надзвичайних, незвичних, суттєво вищих, ніж у середньої людини, результатів у одному або кількох видах діяльності.

Обдарованість – це складне системне утворення, що розвивається протягом життя людини. Обдарованість залежить від взаємодії спадкових та середовищних факторів. Вона не може бути зведена до суми окремих здібностей, а являє собою якісно своєрідне поєднання, сплав цих здібностей, що створює можливості для успішної

наднормальними здібностями вже існувала. Обдарованим тоді вважався школяр з підвищеним інтелектом, добре й відмінно встигаючий з академічних предметів. Саме вживання *терміна "обдарований"* для позначення дітей з наднормальними здібностями *належить Г. Уіпплу*.

При визначенні поняття обдарованості В. Штерн виходить з таких філософських міркувань: людина, на його думку, цілісна особа, що має єдність психічних ресурсів, які допомагають здійснювати наміри й досягти поставленої мети. Тому *В. Штерн* рішуче відхиляє поняття обдарованості як сукупності різноманітних властивостей і підкреслює, що це *єдина загальна обдарованість, характерною особливістю котрої є пристосування індивіда до нових умов середовища.*

За *А. Танненбаумом*, обдарованість визначається такими чинниками: високим рівнем загального інтелекту, наявністю спеціальних здібностей, певними особистісними особливостями, впливом середовища, щасливим випадком.

Дослідження *Де Гротта* (1971, 1980, 1985) дають підстави для твердження, що обдарованість – це передусім здібності, а вже потім досвід, працелюбність, сила волі тощо. Поряд з обдарованістю, що розглядалась як надзвичайні потенційні можливості індивіда і пов'язувались з генетичною спадковістю, вчений вивчав і загальну обдарованість як можливість досягнень у певній галузі.

За визначенням *Дж. Рензуллі*, обдарованість – поєднання трьох характеристик: інтелектуальних здібностей, вищих за середній рівень, творчого підходу й наполегливості.

Отже, в зарубіжній психології немає чітких дефініцій обдарованості. Як відмітила Галлахер (1966), протягом багатьох років інтелект, визначений за допомогою стандартизованих тестів, був по суті робочим визначенням обдарованості.

В останні роки робочим визначенням обдарованості стала формула, запропонована Відділом освіти США (Marlanol, 1972). Вона визнає, що індивід може відрізнятися функціональними чи потенціальними можливостями в багатьох галузях: інтелектуальній, академічній (успіхи в навчанні), творчій, художній, у сфері спілкування (лідерство) або психомоторики.

Феномен обдарованості виступає творчим процесом, який виникає під впливом двох факторів – біологічного й соціального, що взаємодіють між собою.

2. *Особливості загальної та творчої обдарованості*

Загальна розумова обдарованість виявляється в оволодінні всіма видами діяльності, для успішного здійснення якої потрібні певні інтелектуальні здібності.

Одну з найбільш широких концепцій розумової обдарованості запропонував **Р. Стернберг – концепцію трирівневої структури**.

Перший, компонентний рівень, відображає найзагальніші механізми пізнавальної діяльності незалежно від конкретного змісту завдань і зовнішніх факторів. *Його характеризують три типи операцій*: пізнавальні(отримання та переробка інформації), метакомплектні (вибір проблеми, стратегії, регуляція

формування здібностей. До задатків належать анатомо-фізіологічні особливості організму, головним чином особливості нервової системи. Кожний задаток багатозначний, на його основі можуть вироблятися різні здібності залежно від умов життя. На розвиток і формування обдарованості найбільше впливають цілеспрямоване навчання та виховання.

Цінність наукових досліджень полягає у тому, що існує багато підходів до визначення обдарованості, враховуються і використовуються різні концептуальні моделі.

У середині XX століття серед зарубіжних учених збільшився інтерес до проблеми обдарованості. Дана проблематика спрямована на вирішення кількох завдань. Одне з них – виділення основних факторів, що складають структуру обдарованості, і розробка психометричних засобів для їх вимірювання. Інше, не менш важливе завдання, - створення моделей розвитку обдарованих дітей. Так Фелдман (1980) в одній із своїх праць висуває думку про важливість програм дошкільного навчання для обдарованих і підкреслює роль учителя в інтелектуальному та соціальному розвиткові дитини.

Отже, незважаючи на окремі відмінності у трактуванні цього поняття, **обдарованість – передусім високий рівень розвитку здібностей людини, який дозволяє їй досягти особливих успіхів у певній діяльності**. Обдарованість – сукупність природних задатків, що є однією з умов

засвоєння нової інформації; нахили до постійних порівнянь, співставлень; емоційне забарвлення окремих процесів; наполегливість, цілеспрямованість, рішучість, працелюбність, сміливе прийняття рішень; інтуїтивність; порівняно більш швидке оволодіння вміннями, навичками, прийомами; здібності до вироблення особистих стратегій і тактик при вирішенні загальних та спеціальних проблем, завдань.

3. Інтелектуальні вундеркінди та високо обдаровані діти

Слово ***"вундеркінд"*** прийшло із німецької мови ("чудо-дитина"). Найчастіше ним називають *дитину з надзвичайними успіхами у якомусь певному виді діяльності – в музиці, малюванні, математиці*. Проте інколи й у дітей з високим загальним розвитком виявляється такий рівень інтелекту, що і їх можна називати "вундеркіндами". Звернемося до *прикладу. Хлопчик прийшов до І класу 7 років, однак до середини навчального року його перевели до ІІ класу, а там він через деякий час почав навчатися за програмою ІІІ класу. Таким чином, за один навчальний рік він освоїв 3 класи; IV і V класи закінчив за один навчальний рік. У результаті до 9 років він став учнем VI класу. VII і VIII класи також закінчив за один рік.*

Ставлення до "вундеркіндів" у минулому.

Був період захопленого ставлення до таких дітей: їх називали маленькими геніями, гордістю людства. Схилянням перед дитячою обдарованістю пронизана, наприклад, видана приблизно 250 років тому в Німеччині книга "Життя, діяння, мандрування і смерть обдарованого чотирирічного дитяти Гейнріха Хейнекена із Любека, описані його вчителем Христианом Фон Шенахом". Із книги можна дізнатися, що, коли дитині ще не було 10 місяців, вона могла називати велику частину повсякденних предметів, зображених на картинках. У 3 роки самостійно читала казки, вміла додавати, віднімати, множити, ділити, знала напам'ять біблейські тексти, Генріх швидко навчився говорити по-французьки, гарно знав географію і знав більше тисячі латинських висловів. Справді, незвичайні розумові можливості в ранній юності, якими б вони дивними не були, не дають передумов для сенсацій, вони ще не визначають якості розуму в зрілі роки. Але разом з тим ранні розумові досягнення (якщо, зрозуміло, вони зумовлені особливостями самої дитини) – ознака позитивна.

В останні десятиліття спостерігається більш оптимістичний й одночасно більш зацікавлене ставлення до дітей з раннім розумовим розвитком. Отримує визнання думка, згідно з якою такий варіант розвитку є не лише повноцінним, а й перспективним. У якоїсь частини чудо-дітей їхня невтомна пізнавальна активність і її більш зріла саморегуляція можуть бути дійсними провісниками таланту.

Високо обдаровані діти

Високо обдаровані діти, яких визначають головним чином за тестами інтелекту, становлять незначну частку населення, проте вони суттєво відрізняються від, так би мовити, нормально обдарованих за багатьма пізнавальними і емоційними показниками. Хто належить до високо обдарованих? Ті, Коєфіцієнт розумового розвитку (IQ) яких 160-200 балів. У

У наш час слово "вундеркінд" часто вживається з іронічним відтінком. Існує такий вислів: "Відомо, звідки вундеркінди з'являються, але невідомо, куди вони зникають". Справді, незвичайні розумові можливості в ранній юності, якими б вони дивними не були, не дають передумов для сенсацій, вони ще не визначають якості розуму в зрілі роки. Але разом з тим ранні розумові досягнення (якщо, зрозуміло, вони зумовлені особливостями самої дитини) – ознака позитивна.

У подальшому сформувалося і стало переважати критичне ставлення до таких дітей. Уже І. Кант в "Антропології" (1798) з насмішкою відгукувався про вияви розумової обдарованості. Отримали розповсюдження погляди, згідно яких ранній розумовий розвиток – хворобливе явище або результат "натаскування". З легкої руки *Ж.Ж. Руссо про вундеркіндів* стали говорити так: *у них майбутнє в минулому*.

Для початку XX ст. характерний наступний епізод, описаний одному із листів художнім критиком істориком мистецтва В.В. Стасовим. Одного разу Стасов розказав Льву Толстому про обдарованого підлітка, на що той відповів: "Ох, ці мені вундеркінди! Скільки я їх зустрічав – і скільки разів помилявся! Так вони часто лізуть непотрібними ракетами! Полетить, полетить яскраво і красиво, а там швидко лопне в повітрі й зникне! Ні! Я тепер нікому й нічому не вірю! Нехай спочатку виростуть, і зміцніють, і доведуть, що вони не пустий феєрверк!." Цікаво, що у цьому випадку неловіра до ранніх виявів таланту виявилася марною: підлітком, про якого йшла мова, був С. Маршак!

В обдарованих спостерігаються виражені математичні здібності, гарна концентрація і стійкість уваги, високий ступінь заглиблення в завдання.

2. Специфічними якостями обдарованих дітей є: занадто розвинене почуття справедливості; раннє формування системи цінностей (гостре сприймання суспільної несправедливості, високі моральні вимоги до себе та до інших); яскрава, жива уява – звідси висока креативність і здатність зберігати завжди елемент гри в житті і в праці; почуття гумору, високий рівень домагань: такі діти постійно прагнуть розв'язати проблеми, які їм покищо не під силу.

3. Фізичний розвиток обдарованих дітей. За одним із тверджень: "Обдаровані діти володіють перевагами майже за всіма параметрами розвитку. Вищі на зріст та здоровіші, ніж середня дитина, вони легше навчаються та краще засвоюють навчальний матеріал. Період концентрації уваги в них більший, словниковий запас ширший, вони легше розв'язують задачі та більш здатні до абстрактного мислення. Вони чинять опір конформізму та зубрінню, більш схильні до змагання та незалежності, відрізняються високими соціальними ідеалами, цільніші, цікавіші, винахідливіші, наполегливіші, більш схильні до творчості та чутливі до настрою оточення, володіють загостреним почуттям гумору та підвищено реагують на несправедливість", – стверджує американський психолог Л. Термен (книга "Вивчення генія").

К. Текекс, навпаки, змальовує тип "худого, маленького, блідого "книжкового черв'яка" в окулярах, тихоні, мрійника та інтроверта. Подібні полярні стереотипи, які сформувалися в поглядах суспільства на обдарованих дітей, значно ускладнюють проблему знаходження й кристалізації тих граней спільного, що властиве явищу обдарованості.

Які ж ознаки притаманні явищу дитячої обдарованості? Ю.З. Гільбух серед ознак загальної розумової обдарованості дітей на перше місце ставить надзвичайно ранній вияв високої пізнавальної активності й допитливості. Важливими ознаками вважає:

– швидкість та точність виконання розумових операцій (стійкість уваги, оперативність пам'яті, логічне мислення);

– багатство активного словника;

– розвиток творчого мислення та уяви;

– наявність порівняно високого рівня самосвідомості".

Випереджальний розвиток пізнання – провідна ознака у визначенні обдарованості дітей і багатьма американськими ученими. Так, К. Текекс, зокрема, відзначає:

1. Існування "сенситивних" періодів. У такі періоди діти здатні виконувати кілька справ одночасно;
2. Надзвичайну допитливість, необхідність активно досліджувати навколишній світ;
3. Відмінну пам'ять, яка грунтується на раннього мовленні й абстрактному мисленні. Обдаровану дитину відрізняє здатність класифікувати й категоризувати інформацію та досвід, уміння широко використовувати набуті знання;
4. Багатий словниковий запас, що відкриває шлях до побудови складних синтаксичних конструкцій. Для обдарованих характерне творення нових слів, котрі повинні виражати їх власні поняття та позначати вигадані події;
5. Обдаровані діти легко опановують пізнавальну невизначеність. При цьому труднощі не примушують їхні "відключатись";
6. Обдарованим дітям притаманні підвищена концентрація уваги, наполегливість у досягненні результатів, заглибленість у завдання;
7. Гра є провідним видом діяльності для обдарованих дошкільників (обирають ігри, пов'язані зі складною розумовою діяльністю).

Література:

1. Доровской А.И. Сто советов по развитию одарённости детей. Родителям, воспитателям, учителям. М. Российское агенство, 1997. – С. 154-180.
2. Зазимко О.В. Основні теоретичні підходи до визначення обдарованості // Обдарована дитина. – 1998. – №8. – С. 5-13.
3. Моляко В.А. Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одарённости // Вопросы психологии. – 1994. – №5. – С. 86-95.
4. Моляко В.А. и др. Психология детской одарённости. – К.: Знание, 1995.– 83 с.
5. Психология одарённости детей и подростков: Учеб. пособие для студ. высш.

Завдання для самоконтролю

- Розкрийте зміст понять “обдарованість”, “обдаровані діти”, “інтелектуальні вундеркінди”, “високо обдаровані діти”.
- Доведіть, що основними показниками загальної обдарованості є інтелект і його продукти.
- Чи згодні ви з твердженням, що творча обдарованість пов’язана з інтелектом?
- Які ознаки притаманні явищу дитячої обдарованості?

ТЕМА 2

ТЕОРЕТИКО – КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ОБДАРОВАНОСТІ

1.Основні поняття з проблеми обдарованості.
2.Загальні принципи класифікації обдарованості.
3.Характеристика видів обдарованості.

1.*Основні поняття з проблем обдарованості*

Задатки – спадкові анатомо-фізіологічні особливості, які є основою для розвитку на їх основі здібностей.
Нахили – ставлення, конкретна вибіркова спрямованість індивіда на певну діяльність.
Здібності – індивідуальні властивості особистості, які дають змогу за однакових умов успішніше оволодівати тією чи іншою діяльністю.
Загальні здібності – властивості, які лежать в основі оволодіння будь-якою діяльністю.
Специфічні здібності – це ті здібності, які дають змогу конкретній людині оволодіти певною діяльністю,успішно її виконувати.
Творчі здібності – такі, що дають змогу успішно виконувати творчу діяльність.

дещо аморфному тлумаченню важливих термінів, вважаємо доцільним розкрити той зміст, який надалі будемо вкладати в істотні поняття, серед яких, на нашу думку, повинні бути “інтелект”, “коефіцієнт інтелекту”, “творчість”, “креативність”.

Під *інтелектом* розуміють сукупність здібностей, які характеризують рівень і якість розумових процесів особистості.

Сучасні психологи й педагоги до встановлення інтелектуального розвитку особистості йдуть шляхом з’ясування її розумового віку. Якщо людина успішно виконує блок завдань, розрахований на її ж вік, вважається, що її розумовий вік збігається з хронологічним (біологічним) віком. Якщо може розв’язувати блок завдань, розрахований на більш дорослих, то її розумовий вік випереджує хронологічний.

І навпаки, якщо типові завдання розраховані на осіб цього віку, викликають у певної людини труднощі при їх виконанні, вважається, що її розумовий вік не досягає хронологічного.

Відношення між розумовим і хронологічним віком відображається коефіцієнтом інтелекту (IQ), який вираховується за формулою:

$$IQ = \frac{PB}{XB} * 100\%$$

де РВ – розумовий вік, ХВ – хронологічний вік, 100% - сталий компонент.

Коефіцієнт інтелекту визначає ступінь розвитку так званого продуктивного мислення, сутністю якого є процес застосування готових знань, умінь та навичок. Сама діяльність, результатом котрої є утворення якісно нових матеріальних і духовних цінностей, отримала назву “*творчість”*. Для позначення здатності суб’єкта до творчого мислення, певної “творчості” використовують поняття *креативності.*

3. Характеристика видів та типів обдарованості

Розглянемо 5 основних видів обдарованості, згрупованих за превалюючим мисленням (конвергетичним – продуктивне або дивергетивним – творче) у два типи: загальну розумову та творчу обдарованість.

Загальна розумова обдарованість обіймає два різновиди: інтелектуальну сферу й академічні досягнення.

Інтелектуальна обдарованість характеризується стабільністю, гнучкістю та гостротою мислення, високорозвинутими психологічними процесами.

Серед *творчої обдарованості* розглянемо три види: музичну, образотворчу та комунікативну.

Музично обдарована дитина виявляє надзвичайну цікавість до музичних занять, чутливо реагує на характер і настрій музики, легко відтворює короткі музичні фрази, впізнає знайомі мелодії за першими звуками, із задоволенням підспівує, визначає, яка з двох нот вища чи нижча.

У сфері образотворчого мистецтва обдарована дитина “проявляє дуже велику цікавість до візуальної інформації, в найменших деталях запам’ятовує побачене, проводить багато часу за малюванням чи ліпленням, дуже серйозно ставиться до своїх художніх занять і одержує від них задоволення, демонструє випереджаючу свій вік вправність, оригінально послуговується засобами художньої вираженості, експериментує з використанням традиційних матеріалів, змістовно планує композицію картин або малюнків, її набутки включають велику кількість деталей, її роботи відрізняє відмінна композиція, конструкція та колір, твори оригінальні й індивідуальні.

Художня обдарованість підтримується і розвивається в спеціальних школах, гуртках, студіях. Художньо обдаровані діти мають високі досягнення в галузі художньої творчості й виконавчої майстерності в музиці, живописі, скульптурі, театрального мистецтва.

Якщо дитина легко пристосовується до нових ситуацій, якщо інші діти віддають їй перевагу при виборі партнера для гри, якщо в оточенні сторонніх людей зберігає впевненість у собі, якщо керує іграми або заняттями інших дітей і невимушено спілкується з дітьми та дорослими, якщо генерує ідеї і шляхи розв’язання задання, а в спілкуванні з однолітками виявляє ініціативу, бере на себе відповідальність, що виходить за межі, характерні для її віку, яких інші діти часто звертаються до неї за допомогою, то таку дитину вважають обдарованою в сфері спілкування та лідерства.

Соціальна обдарованість (використовуються також поняття “лідерська обдарованість”, “соціальний інтелект”, “організаторські здібності”).

Найраніша спроба виміряти соціальний інтелект належить Т. Ханту (1928), який розробив тест для “*виявлення здібності мати справу з людьми*”.

Лідерську обдарованість можна розглядати як один із виявів соціальної обдарованості. Для *лідерської обдарованості характерним є те,* що, певний набір умінь лідера уможливлює досягнення групою поставлених перед нею цілей при взаємному задоволенні один одним і з почуттям особистої самореалізації. *Лідерські уміння* в основному міжособистісні і *включають* гнучкість, відкритість, організаційні здібності. *Лідерство вимагає* таких особистісних якостей: самоповага, високі моральні якості, зрілий емоційний розвиток.

Успішним лідерам притаманні такі якості:

- інтелект вище середнього;
- уміння приймати рішення;
- відчуття мети;
- здатність мати справу з абстрактними поняттями, з плануванням майбутнього, з часовими обмеженнями;
- гнучкість, вміння пристосовуватися;
- почуття відповідальності;
- впевненість у собі й знання себе;
- наполегливість;
- терпимість і терпіння у роботі з людьми;
- ентузіазм;
- уміння чітко викладати думки в усній або письмовій формі.

Розвиток лідерської обдарованості. Спостереження показують, що батьки дітей, які виявляють схильність до лідерства, будують свої стосунки з ними певим чином. Багато говорять з дітьми, використовуючи різні засоби спілкування – міміку, жести, мову; при цьому вони так схиляються до дитини, що розмовляють з нею немовби на одному рівні. Батьки й матері запитують у дітей, що ті хочуть робити, вислуховують усе, з чим діти до них звертаються, не залишають без уваги будь-які їхні спонтанні дії. Дорослі не погрожують своїм дітям і не бувають агресивними з ними, у той же час не схильні до безмірної опіки. Їх також відрізняє послідовна стабільність поведінки.

Отже, виділення багатьох видів обдарованості служить важливій меті: привернути увагу до більш широкого спектру здібностей, які повинні отримати визнання й можливості для розвитку.

Щоб підкреслити основні характеристики описаних вище видів обдарованості, скористаємося наступною таблицею.

Характеристика типів та видів обдарованості

Тип обдарованості	Ознаки виділення	Основні види	Характеристика проявів основних видів обдарованості в молодших школярів
I. Загальна розумова обдарованість.	1) Пріоритет конвергентного мислення, 2) високий коефіцієнт інтелектуального розвитку.	1. Інтелектуальна.	Випереджаючий розвиток пізнання, розвинутість психічних процесів та мовлення, гнучкість, лабільність та гострота мислення, здатність розв’язувати завдання.
		2. Академічна.	Підвишена цікавість до навчального предмета , здібності до виконання зумовлених ним завдань, високий рівень інтелектуаль-ного та

Література:

Основна:

1. Виды одаренности // Обдарована дитина. – 2000 – №3.– С.2-5.
2. Гильбух Ю. З. Внимание: одаренные дети. – М.: Знание, 1991.– 79 с.
3. Одаренные дети. / Предисл. В. М. Слуцкого. – М.: Прогресс, 1991.– 380 с.
4. Психология одарённости детей и подростков: Учеб. пособие для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Под ред. Н.С.Лейтеса. – М.: Академия, 2000.– С. 261-270.

Додаткова:

1. Власова Е. М. Ключевые проблемы и перспективы соц. одаренности //Обдарована дитина. – 1996. – №6 – С.2-7.
2. Емельянов Ю.Н. Социально-психологическое проектирование в педагогике // Вопросы психологии. – 1988. – №1.– С. 6-11.
3. Задорина Е. Н. Класификация учащихся специализированных школ по различным проблемам одаренности // Новые исследования психологии, возр. орг. – М.: Просвещение, 1991.–№2. –С.32-34.

Завдання для самоконтролю

- Розкрийте зміст понять “задатки”, “нахили”, “здібності”, “загальні здібності”, “спеціальні здібності”, “творчі здібності”, “творчість”, “талант”, “геніальність”, “креативність”, “критерії обдарованості”, “інтелект”, “коефіцієнт інтелекту”.
- Охарактеризуйте види та типи обдарованості
- Який зв’язок існує між загальною та творчою обдарованістю?
- Чи є успіх у певній діяльності виявом обдарованості? Огрунтуйте свою відповідь.

ТЕМА 3

ОСОБЛИВІ КАТЕГОРІЇ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА

1. Характеристика категорій обдарованих дітей.
2. Проблема обдарованості дівчаток.
3. Обдаровані діти з фізичними вадами та з туднощами в навчанні.

1. Характеристика категорій обдарованих дітей

До особливих категорій обдарованих дітей включають:

- дітей із виключно високим розумовим розвитком;
- учнів із високим рівнем розумового розвитку, але з низькою успішністю;
- дітейі з фізичними вадами (сліпі, глухі);
- дітей із поведінковими труднощами(підвищена агресивність, емоційна нестабільність);
- дітей з труднощами в навчанні (н.-д., з дизлексією – труднощі в оволодінні читанням);
- дітей із сімей з низьким соціально-економічним рівнем;
- дітей з іншого культурного середовища, чию обдарованість не вдається швидко розпізнати.

Більша частина дітей, яких можна віднести до перерахованих категорій, не

У ході навчання таких дітей відрізняють деякі *особливості,* які виявляються у пізнавальній сфері, в мові(бідний словниковий запас), у читанні. Їхня *поведінка в класі* може не відповідати прийнятій: негативне ставлення до школи, педагогів, своїх особистих успіхів; труднощі з постановкою довготривалої мети; використання насиль при вирішенні проблем. Їм *притаманні відмінності* у стилі научіння: вони віддають перевагу тактильному каналу, а не слуховому; індукції, а не дедукції; орієнтовані на зміст, але не на форму.

Порівняно з ровесниками із матеріально забезпечених сімей обдаровані із сімей з низьким СЕР вважають себе менш компетентними як у взаєминах з іншими, так і в академічній сфері. Вони також вважають, що отримують менше підтримки з боку друзів, однокласників, батьків, педагогів.

Дослідження показали, що навчання, організоване так, щоб компенсувати недоліки оточення, допомагає цим дітям досягти високих успіхів, тоді як у протилежній ситуації спостерігається падіння рівня розумового розвитку й поява поведінкових труднощів.

Культурне оточення. Шкільна освіта, як правило, мало адаптована до тих учнів, у яких виховані інші, ніж у даній культурі, цінності і відношення. Обдарованість притаманна людям усіх національностей і культур, проте система цінностей, прийнята у тій чи іншій культурі, створює і деякі переваги, і бар'єри для вияву й розвитку обдарованості. В одних культурах освіта є однією з важливих цінностей, у деяких її роль зменшена. Орієнтація культури на дотримання традицій може суттєво перешкоджати, н.-д., вияву творчих здібностей.

рольовими стереотипами – усталеними уявленнями про жіночість і мужність, що жорстко регламентують поведінку, вигляд і особливості виявів чоловіків і жінок, і з відповідними очікуваннями. Унаслідок цього дівчатка і хлопчики ростуть у двох різних світах.

Сім'я і дівчатка. Очікування різні ще до народження дитини. У два рази частіше батьки називають кращою появу хлопчика, ніж дівчинки, серед батьків ця цифра рівна чотирьом. Квіти, іграшки, види активності, якими дозволено займатися хлопчикам і дівчаткам, суттєво різняться.

З самого початку дівчаток учать бути пасивними, слухняними, виявляти турботу про інших. Від них чекають спокійних ігор і занять.

За даними американських дослідників, дитяча кімната хлопчиків багатша, у ній ширше представлено довкілля світ – машинки, дидактичні ігри, конструктори, спортивний інвентар, тварини, військові іграшки. У дитячій кімнаті трьох річних хлопчиків у середньому у три рази більше іграшок, ніж у їхніх ровесниць. Багато категорій іграшок зовсім відсутні в дитячих кімнатах дівчаток.

Виявляється, дівчатка про це не забувають. У спогадах про дитинство обдарованих дівчаток-підлітків утримуються численні відомості про те, що їм давали ті іграшки, які батьки вважали за потрібні, а не ті, яким вони самі надавали перевагу.

Практика виховання різна, починаючи з різної реакції на плач немовляти –

2. Проблема обдарованих дівчаток

Згідно даних Барбари Кларк (1983), половину всіх обдарованих дітей, виявлених у початковій школі, становлять дівчатка. До моменту переходу в старші класи їх стає менше четверті.

Л. Холлінгуорт у 30-ті роки почала дослідження рівнів розумового розвитку дівчаток і хлопчиків. Проведений нею аналіз результатів, отриманих Л. Терменом, показав відсутність значимих різниць в інтелекті представників різних статей. Так, за тестом Стенфорд-Біне дівчатка випереджали хлопчиків у всьому аж до 14 р. Найвищі бали у цьому дослідженні належали дівчаткам.

Закономірно виникло питання, чим зумовлена мала кількість жінок серед видатних діячів усіх часів і народів, якщо в дитинстві вони не поступаються в інтелектуальному розвитку хлопчикам.

Частина висновків, зроблених Л. Холлінгуорт, стала внеском у психологію обдарованості. *По-перше*, це доказ помилкового положення "таланти завжди пробиваються". Дослідниця показала велике значення освіти в реалізації високих здібностей. *По-друге*, неправильно ототожнювати великі досягнення і високий інтелект.

Дослідження, проведені у 70-х р., розкрили роль соціально-психологічних факторів у не реалізації обдарованості жінок. Сучасне суспільство, всі його інститути, включаючи сім'ю, середню й вищу школу, пронизано статево

оцінюють їх більш негативно, ніж колеги, які не працюють з ними постійно. Протилежна тенденція характерна для ситуації з обдарованими хлопчиками.

Самі педагоги рідко усвідомлюють особливості своєї поведінки й бувають здивовані, коли мають можливість побачити себе з боку і проаналізувати за допомогою відеозапису свого уроку.

Упереджене ставлення до обдарованих школярок особливо небезпечне, так як дівчатка дуже чутливі до реакцій вчителів.

Підручники й навчальні посібники мають прояви статево рольових стереотипів: хлопчики в них зображаються головними діючими особами – сміливими, незалежними, здатними ризикувати, а дівчатка – пасивними, другорядними персонажами, які очікують допомоги і підтримки.

У результаті всіх цих, на перший погляд мало суттєвих, різниць *обдаровані дівчатка входять у доросле життя з деякими досить поширеними якостями*. ***По-перше***, багато з них заперечують свою обдарованість, високі здібності, пояснюючи власні успіхи зовнішніми умовами. ***По-друге,*** у них формується виключна здатність до соціальної адаптації, добре маскуюча обдарованість і забезпечуюча прийняття їх ближнім оточенням. *По-третє*, вони змінюють свої першочергові професійні орієнтації, часто із зниженням соціального статусу професії.

3. Обдаровані діти з фізичними вадами і з труднощами в навчанні

Серед людей з фізичними вадами немало обдарованих. У спеціальних класах для глухих, сліпих, з обмеженими можливостями пересування можна зустріти дітей з різними видами обдарованості. Наприклад сліпоглухоніма Ольга Скороходова, в своїй книзі “Як я сприймаю світ” відкрила з середини невідому до цього реальність. В нашій країні проблеми діагностики й розвитку обдарованості дітей цієї категорії не досліджуються. За кордоном, у найбільш розвинених країнах діють декілька навчальних програм для обдарованих учнів з фізичними вадами.

Ось ***перелік можливих труднощів***: у читанні (дизлексія), в орфографії, у механічному заучуванні, в заучуванні днів тижня і місяців року, в розрізненні лівого й правого, діях з числами, нерозбірливий, важкий почерк (дизграфія), та, що здається неорганізованість і неуважність.

Сучасне шкільне навчання базується на читанні й письмі, що робить становище обдарованих дітей з перерахованими вище труднощами важким: вчителі й однокласники ставляться до них як до тупих, дурних, як до тих, що мають уповільнений розвиток або ж лінивих, не дивлячись на те, що вони з усіх сил стараються. Ось опис обдарованої дитини: “Тому, що я не міг читати, вони сміялися надо мною і обзивали мене тупицею. І хоча я не відчував себе тупим, в кінці кінців я просто здався й погодився з ними, тому я вів себе як тупиця і старався не звертати ні на що увагу, а йти звідти як можна швидше”.

Обдаровані діти з труднощами у навчанні мають дві групи особливостей. **З одного** боку, їм притаманні високі інтелектуальні здібності, що виражаються, наприклад, у використанні складних абстрактних понять. **З іншого боку**, вони можуть демонструвати особливості, притаманні звичайним учням з труднощами в навчанні: поведінкові – агресивність, порушення дисципліни;

Труднощі в навчанні. Педагоги, батьки часто не розуміють того, що дитина може мати великі труднощі, наприклад, у читанні (дизлексія) і все-таки бути обдарованою. Відомо, що Альберт Енштейн і Г.Х. Андерсен, Огюст Роден і Вудро Вільсон були дизлексиками й “бридкими гусенятами” в школі.

У 1977 р. *Джун Мейкер* (США) провела дослідження, у якому *встановила*, що діти з різними фізичними вадами мають виражені особливості у когнітивному розвитку і в самооцінці.

Так, *сліпі і слабо зорі* можуть досягти тих же рівнів розвитку, що й ті які гарно бачать, але з деяким запізненням. Їм часто притаманні вади у словесно-логічній пам яті.

У *глухих* також відмічається уповільнений темп розвитку, а також труднощі в роботі з абстрактними поняттями.

Швидкість і характер когнітивного розвитку *дітей з порушеннями в опорно-руховому апараті* такі ж, як у їхніх ровесників.

Однак більшості обдарованих дітей цієї категорії характерні специфічні проблеми у формуванні позитивної самооцінки. Особливі умови розвитку цих дітей ведуть до низької самооцінки, яка часто поєднується з нереалістичними очікуваннями. Розрив між реальним та ідеальним “я” може мати сильний вплив на здатність добиватися успіхів і будувати взаємини з.оточуючими.

особливостей. Як наслідок, обдарованість таких дітей часто залишається прихованою.

Отже, обдаровані діти відрізняються за видами обдарованості, за структурою одного і того ж виду обдарованості, за її проявами в залежності від статі, умов розвитку, соціального оточення, культурних особливостей.

Труднощі, з якими зіштовхуються самі обдаровані діти й ті люди, які мають їм допомогти, також різні. Все це дає можливість зрозуміти той широкий спектр задач, які стоять перед спеціалістами – педагогами, психологами, батьками і самими дітьми.

Література:

1. Крутецкий В.А. Психология математических способностей школьников. – М.: Просвещение, 1968. – С. 51-60.
2. Психология одарённости детей и подростков: Учеб. пособие для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений /Под ред. Н.С. Лейтеса. – М.: Академия,2000.– С. 79-87.
3. Теплов Б.М. Способности и одарённость // Избр. тр.: В 2 т. – М.: Просвещение, 1995. – Т. 2.– С. 15-42.

Завдання для самоконтролю

- Назвіть основні категорії обдарованих дітей.
- Доведіть, що твердження “таланти завжди проб’ються” є помилковим.
- Чи вважаєте ви, що є певні відмінності у ставленні батьків та педагогів до дівчаток і хлопчиків?
- Назвіть характерні риси розвитку обдарованих дітей з фізичними вадами і з труднощами в навчанні?

ТЕМА 4

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

1. Соціально-психологічна характеристика обдарованих дітей та їхні проблеми.
2. Обдарована дитина в сім’ї.
   2.1.Обдаровані підлітки в сім’ї.
3. Напрямки роботи педагога з батьками обдарованих дітей.
4. Особистісні проблеми обдарованих дітей і особливості їхньої самооцінки.

1. Соціально-психологічна характеристика обдарованих дітей та їхні проблеми

Вітчизняними дослідникам помічено, що *обдаровані діти відрізняються* оригінальними, непередбачуваними *соціальними характеристиками*.

В.О. Моляко з цього приводу стверджує: “Вже одне те, що такі діти легко виконують завдання у дитячому садочку, мають гарну пам’ять, привертає до них увагу. З боку навколишніх ровесників це може викликати подвійне ставлення: в одних – захоплення, в інших – заздрість і пов’язані з цим почуття. У вихователя обдарована дитина також іноді пробуджує суперечливе ставлення: з одного боку, вихователь розуміє, що така дитина потребує

реально діючих контактів між обдарованою дитиною та довкіллям. Так, наприклад, К.Текекс ці проблеми умовно поділяє на два рівні:

1) мікросоціальний (обдарована дитина і референтна група):

а) обдарована дитина значно менше спить;

б) наділена підвищеною пізнавальною активністю;

в) має труднощі в навчанні.

2) макросоціальний (обдарована дитина і суспільство):

а) фетишизація суспільством "звичайної, середньої" людини;

б) антиінтелектуалізм.

В.О. Моляко зазначає, що в обдарованих дітей досить часто з'являється неприязнь до відвідування дитячого садка, інтерпретоване дорослими як примха. "Проте в обдарованої дитини таке ставлення часто з'являється від того, що їй нецікаво у колі ровесників, у спілкуванні з ними, в іграх. Справа в тім, що дитина більш розвинена, вона швидко все засвоює, її не цікавить стандарт і одноманіття, їй хочеться творчості, навіть в іграх, заняттях. У обдарованої дитини розвинений пізнавальний інтерес. Що вона може отримати від ровесників, якщо вони не завжди навіть розуміють те, що її цікавить". І далі *В.О. Моляко* констатує, "все це приводить до того, що така дитина стає ізольованою. Іншим варіантом поведінки обдарованої дитини у її спілкуванні з ровесниками може бути нетерплячість до тих, хто стоїть нижче в інтелектуальному розвитку, яка виявляється в роздратуванні, що ровесники не можуть розібратися в тому, що легко дається обдарованій дитині".

Питанням адаптації обдарованих дітей у суспільстві займалася Л. Холлінгзуорт. Серед проблем, з якими зустрічаються неординарні діти в повсякденні, на її думку, головними є такі: не схильність до конформізму (викликає обурення навколишніх, особливо дорослих), заглиблення у філософські проблеми (сприймається неадекватно), внутрішня невідрегульованість, невідповідність між фізичним, інтелектуальним і соціальним розвитком; успіхи спонукають малюків і їхніх батьків очікувати легкості у всіх починаннях; підвищена подразливість відносно невербальних сигналів навколишніх (може призводити до перебільшених страхів), феномен обдарованості часто супроводжується уразливістю дитини, що пояснюється її егоцентризмом (схильні відносити все, що відбувається навколо, на свій рахунок).

Дуже часто обдаровані діти не можуть обрати правильний шлях розв'язання соціальних та комунікативних проблем, а тому вдаються до такого типу поведінки, який сприймається довкіллям негативно. Моделі подібної поведінки та їх аналіз запропонувала *К. Текекс*. Вона зазначає, що перша типова ситуація невдалої поведінки обдарованої дитини виникає при спілкуванні. намагання переривати співрозмовника і пропонувати свою відповідь тоді, коли він ще не готовий на неї адекватно відреагувати. Дуже неприємною для співрозмовника є звичка обдарованої дитини виправляти інших. Ця звичка виникає з поєднання альтруїзму та дитячого егоцентризму. Остання з моделей негативної поведінки – висміювання та зневажання навколишнього. Текекс дає пораду: "Якщо ваша дитина постійно сміється над товаришами у грі, над братами і сестрами і навіть над педагогами – замисліться добре, чи немає серед її оточення будь-якого джерела болю, страждання...".

Л.Е. Орбан, В.Д. Хруш виділяли такі соціально-психологічні проблеми обдарованих дітей:

1. Невідповідність між фізичним, інтелектуальним та соціальним розвитком. Обдарована дитина надає перевагу спілкуванню та іграм з дітьми старшого віку. Тому їй важко стати лідером, адже вона поступається останнім у фізичному розвиткові.

2. Обдарованим дітям подобаються складні ігри та нецікаві ті, якими захоплюються їхні ровесники із середніми здібностями. Внаслідок цього обдарована дитина опиняється в ізоляції, заглиблюється у свій внутрішній світ.

3. Обдарованій дитині притаманна внутрішня потреба удосконалення. Вона не заспокоюється, поки не досягне вищого рівня. Ця властивість виявляється дуже рано. У той же час у дитини яскраво виражене відчуття незадоволеності. Таке ставлення до себе пов'язане з характерним для обдарованої дитини прагненням досягти досконалості в усьому, чим вона займається. Дитина дуже критично ставиться до власних досягнень, часто не задоволена, а звідси – відчуття власної неадекватності. Обдарована дитина нерідко ставить перед собою завищені цілі. Не маючи можливості реалізувати їх, вона починає переживати. З іншого боку, прагнення до вдосконалення і є тією силою, яка приводить до високих досягнень.

можуть бути тому, що навчальний план не відповідає їхнім здібностям, адже він може бути заниженим. У них є свої особисті інтереси, у які вони заглиблюються, і їх зовсім не цікавить те, що відбувається у класі: воно здається їм дріб'язковим.

Обдарована дитина "випадає" із звичайного, стандартного. Школа зі своєю обов'язковістю, відсутністю свободи для творчості дратує, викликає нудьгу, а то й взагалі небажання її відвідувати. І розпочинаються "гоніння": вчителі, не розуміючи дитину, скаржаться батькам, ті, в свою чергу, вимагають стандартної поведінки. Дитина, сконцентрована на власних інтересах, не може зрозуміти, чого ще від неї хочуть, коли вона працює, щось шукає, цікавиться певною проблемою.

Ігрові інтереси*.* Обдарованим подобаються складні ігри й нецікаві ті, якими захоплюються їхні однолітки. Внаслідок цього обдарована дитина може опинитися в ізоляції.

Обдарована дитина буває нетерпима до тих, хто інтелектуально нижчий і не бажає підвищувати свій рівень, не має наміру чимось зацікавитися. Вона мало спілкується з такими ровесниками, адже їй з ними нудно й нецікаво, а намагається товаришувати з тими, хто старший, більше знає і має певні пізнавальні інтереси.

Конформність. Обдаровані діти, відкидаючи стандартні вимоги, не схильні до конформізму, особливо якщо ці стандарти не збігаються з їхніми інтересами.

Обдаровані діти чутливі до пошуку нових проблем, їх відрізняють бажання фантазувати, оригінальність, вони не втомлюються у своїх пізнавальних пошуках, мислять не стандартно йвиявляють творчу активність. Творчо обдаровані діти не цікавляться звичайним, відомим, але коли їм доводиться вирішувати творчі завдання, - наче перевтілюються. Із задоволенням їх виконують, у захваті від того, що створили щось нове й оригінальне.

Заглиблення у філософські проблеми. Для обдарованих дітей характерне замислення над такими явищами, як космос, смерть, природа, життя людей, релігійні вірування і філософські проблеми.

Невідповідність між фізичним, інтелектуальним і соціальним розвитком. Обдаровані діти часто прагнуть спілкуватися з дітьми старшого віку. Через це їм часом важко ставати лідерами.

Прагнення до досконалості. Для обдарованих дітей характерна внутрішня потреба у досконалості. Звідси — відчуття незадоволеності, власної неадекватності та занижена самооцінка як результат прагнення до вищого.

Потреба в увазі дорослих. Через прагнення до пізнання обдаровані діти нерідко монополізують увагу вчителів, батьків та інших дорослих. Це викликає непорозуміння у стосунках з іншими дітьми. Часто обдаровані діти нетерпимо ставляться до дітей, рівень інтелектуального розвитку яких є нижчим за їхній.

Дослідники вказують на високу чутливість обдарованих дітей до нових ситуацій. Тому вчителі й батьки повинні бути доброзичливими і чуйними, розуміти особливості психології обдарованих дітей, відчувати їхні потреби й інтереси, мати високий рівень інтелектуального розвитку, широке коло інтересів і умінь, відповідну ерудицію, виявляти гнучкість, готовність до перегляду своїх поглядів і прагнути до постійного самовдосконалення.

Зазначені вище особливості поведінки обдарованої дитини і спричиняють низку непорозумінь у взаєминах з педагогами та ровесниками, а інколи й з батьками. І либока і змістовна обізнаність обдарованої дитини в якійсь галузі науки чи мистецтва, яскраві вияви здібностей, академічні успіхи викликають або велике захоплення і повагу, або заздрість і ставлення, пов'язане з цим почуттям.

Отже:

- Поведінка обдарованої дитини не завжди відповідає загальноприйнятим стандартам.
- З боку ровесників глибока і змістовна обізнаність обдарованих дітей у певній галузі знань може викликати реакції двох типів: захоплення, повагу або заздрість.
- Високий рівень знань, загальний інтелектуальний або творчий потенціал обдарованого учня можуть не відповідати професійності педагога, що гальмує індивідуальний розвиток.
- З боку батьків спілкування з обдарованою дитиною може виявлятися у формі підтримки і стимулювання в певній галузі знань, але й може викликати в них лише здивування і нерозуміння причин своєрідної

Цей момент є надзвичайно важливим у розвитку обдарованої дитини. Л.І. Анциферова пише: “Усвідомлення особистістю власних здібностей виступає як зняття бар’єру між актуальним і потенціальним у її психологічній організації. Потенції особистості актуалізуються, в усвідомлених здібностях вона виявляє нові грані і включає в свою ціннісно-смислову структуру”.

Усвідомлення власних здібностей як цінностей, їх відмінності від цінностей навколишніх (рідко найближче оточення складається із обдарованих людей) сприяє тому, що особистість починає шукати ціннісної єдності на інших рівнях стосунків. Мабуть, історичне й особистісне “дорослішання” дитини виражається в діалектичному процесі розширення її ідентичності до масштабу людства й одночасно поглибленні її до все більш повного та конкретного прийняття своєї унікальної індивідуальності. Актуальнішими стають загальнолюдські цінності, вираженішими – індивідуальні особливості. Через ідентифікацію з навколишніми дитина приходить до повного усвідомлення своєї індивідуальності, і, навпаки, прилучення до загальнолюдських цінностей можливе лише через повне вираження своєї самобутності.

2. Обдарована дитина в сім'ї

Багато психологічних проблем обдарованих дітей зумовлені ставленням батьків до самого факту обдарованості їхньої дитини.

Найголовніша з них у тому, що в обдарованих дітях оточуючі бачать нездібних, лінивих, навіть аномальних. Ранній і незвичайний розвиток дитини найчастіше не помічають батьки з низьким рівнем освіти або невисоким загальним рівнем культури. У сім’ях, де дитина одна або всі діти відрізняються особливими здібностями, також нерідко “втрачають” обдаровану дитину, свою чергу теж картаються, відчуваючи, що батьки заради них напружуються понад силу.

Інший варіант – батьки проти зарахування своїх дітей до обдарованих. Таке заперечення може бути явним чи прихованим, але в будь-якому випадку воно визначається поширеними батьківськими стереотипами. “розумник знайшовся”.

Другорядні, стосовно таких антитіодів батьківські стереотипи виглядають приблизно так: “Моя дитина не нормальна, їй складно з ровесниками. Я не хочу, щоб вона була нещасливою”. Але коли батьки “закривають очі” на особливі здібності дітей, “все одно вони продовжують впливати на стосунки дитини з оточуючими. Тоді дитині самостійно доводиться орієнтуватися в соціальних наслідках і складних ситуаціях. Вплив подібних соціальних установок і стереотипів батьків на становлення, а точніше, негативізацію Я-концепції дитини, складно переоцінити. Почуття провини, неприйняття себе, намагання бути як всі ускладнюють або викривляють природний розвиток особистості. Поведінка втрачає щирість.

Батьки можуть відчувати провину через те, що, як їм здається, вони не повністю або не так, як належить, виконують свої обов язки стосовно обдарованої дитини. Найчастіше де пов язано із соціально-економічним статусом сім і – розвиток дітей, їхня освіта вимагають грошей, і значних. Діти у

Інколи, що батьки бачать обдарованість там, де її немає. Особливо у реалізували свої здібності й бажання, нерідко намагаються реалізуватися через дітей, і не можуть побачити в дітях відповідні здібності. Важкість батьківських очікувань – непідсильний тягар для дитини.

Ошибочне ставлення до обдарованої дитини особливо небезпечне. “У мене нічого ніколи не виходить”, “Я ні на що не здатний”, – так часто стверджують діти, які досягають значних успіхів. Цінність будь-яких успіхів і досягнень втрачається, адже така дитина бачить себе ніби вимогливим батьківським оком і чує голос: “От Тоня, сусідка, уже і по-англійськи розмовляє і танцює і її вже по телевізору показують, а ти ж у нас, недотепна ні до чого!” Займатися чимось просто заради процесу, із задоволення дитина, а потім і дорослий, орієнтований батьками на “кращий результат”, не може й не хоче. І тоді: а) талант може бути “заритим у землю”; б) розвивається невротичне намагання завжди бути першим; в) зайві батьківські амбіції подеколи супроводжуються високим рівнем агресивності й ворожості дітей.

Завдання батьків полягає в тому, щоб виявити обдарованість у ранньому дитинстві й дати їй розвинутися. Для батьків важливо не тільки виявити

поведінці, результати навчання, плани на майбутнє. Підлітки потребують більш уважного, доброзичливого ставлення, підтримки, адже, що “визнання дорослості, довіри до можливостей підлітка, схвалення його думок і дій формують позитивне ставлення підлітка до дорослого” (Ковальов А.Г.). Замість “відчитувань” та вимогливості – з’ясування причин, порада, побажання. Не бути злим, знервованим, сухим, викликати довіру, повагу до себе. При всіх труднощах, ускладненнях обстановки необхідно використовувати можливості для зближення, взаємної довіри й доброзичливості, і тільки на їх основі – для виховного позитивного впливу.

При цьому захоплення шкільними предметами чи якоюсь діяльністю може стати домінуючим, відволікти підлітка від небажаних розваг, знайомств і справ.

Таке захоплення зазвичай є результатом чийогось впливу. Тому батькам важливо продемонструвати особистий приклад зацікавленого ставлення до діяльності дитини, стимулювати її до спілкування з цікавими людьми, уважно підбирати літературу яку читає підліток.

Батьки повинні допомогти дитині вибрати високу мету. Вона може бути пов’ язана з необхідністю оволодіння тими чи іншими шкільними предметами для вступу до вузу. Така мета захопить підлітка, сприятиме вияву в нього задатків, їх переростання у відповідні здібності, зведе до мінімуму небажані захоплення.

Підлітки здатні аналізувати життя, поведінку оточення, ставити перед собою цілі, продумувати плани дій. Батьки повинні принагідно брати участь в обговоренні особливостей поведінки, вчинків, ставлень оточення, у тому числі і свого власного. Робити це треба не часто, тактовно, без повчань. Важливо, щоб бесіди ініціювалися самим підлітком.

при виконанні навчальних завдань, домашніх робіт. Але реакція мусить бути доброзичливою, супроводжуватися відповідними рекомендаціями, вірою у пам ять, використовують прийоми опосередкованого, довільного запам ятовування, здатні систематизувати свої знання.

Поведінка підлітка й пов’язана з нею особлива допомога батьків залежать і від рівня розвитку та характеру його обдарованості дитини. Наявність і рівень розвитку задатків, таздібностей підлітка виявляються у специфіці його захоплень, інтересів, схильностей, у тій легкості, з якою він виконує ту чи іншу діяльність.

Оскільки здібності розвиваються у певній діяльності, їхнє формування великою мірою залежить від батьків, розуміння ними суті відповідних здібностей, готовність побачити їхні прояви й надати необхідну допомогу своїй дитині. Головне спрямування впливу – сприяти активізації навчальної діяльності з метою вияву в підлітка задатків і здібностей, підтримувати інтерес, заохочувати досягнення, зміцнювати віру в свої сили й можливості, бажання удосконалювати характер підготовки.

Батьки повинні зрозуміти і підтримати дитину. Щоб запобігти неорганізованості в діях і вчинках підлітка, пов’язаної із віковою збудливістю, батьки покликані показати особистий приклад організованості, зібраності, охайності. Під час розмов з дитиною повинні наводити приклади, переконливо підкреслюючи важливість вияву й розвитку цих якостей. Обов язок батьків реагувати на факти неуважності, неорганізованості, недостатньої акуратності

3. *Нестандартна дитина і школа*

Діти з високими розумовими можливостями з нетерпінням чекають вступу до школи, хочуть стати учнями. Але таких дітей зустрічають не тільки радощі навчання, а й численні конфлікти.

Труднощі розпочинаються з того, що дитина, яка випереджає

вирішення, спеціалісти не мають єдиної думки. Можна виділити *три основні підходи*.

Перший *полягає в тому, що обдаровані діти навчаються і виховуються в умовах звичайного класу, але за індивідуальними програмами, які містять елементи "збагачення" і "прискорення"*.

Другий підхід – це створення для обдарованих дітей особливих класів у структурі звичайної школи.

І *третій* – організація для цього контингенту спеціальних шкіл.

Кожен із перерахованих підходів має свої плюси та мінуси. Діти, які навчаються в умовах звичайного класу, через свої інтелектуальні та психологічні особливості можуть вступати в постійні конфлікти з однолітками та вчителями. Але й діти , які навчаються у спеціалізованих класах , від цих конфліктів також не застраховані. Вони увесь час порівнюють себе з такими ж обдарованими однокласниками, змагаються між собою. Крім того, такі діти часто непідготовлені до життя зі "звичайними" людьми, які мають менший потенціал, але яких переважна більшість.

Необхідно створити таку школу нового типу, яка б забезпечувала реальну індивідуалізацію без ізоляції обдарованих дітей від соціального середовища, вивчення всіх особливих властивостей кожного окремого вихованця та пристосування всіх прийомів виховання і впливу соціального середовища до кожного учня персонально.

Обдарована дитина може опинитися в будь-якому класі, у будь-якій школі, у будь-якого вчителя, і необхідно, щоб її помітили. Але часто такі діти залишаються без достатньої уваги й не отримують підтримки. Одна з причин – вчителі не мають точного уявлення про особливості обдарованих дітей і їхні потреби.

4. Напрямки роботи педагога з батьками обдарованих дітей

1. Виявляти, усвідомлювати, "промовляти" з батьками конкретні небажані моменти в поведінці дітей.
2. Підводити батьків до розуміння причин подібних поведінкових виявів.
3. Ініціювати роботу самих батьків і вихователів у напрямках усвідомлення особистих цінностей, пріоритетів і того, що вони хотіли б передати дітям.
4. Пояснювати батькам: орієнтуючи дітей на результат (тільки), порівнюючи їх з іншими і фіксуючи увагу на досягненнях (схвалюючи їх), вони ускладнюють ситуацію.
5. Звертати увагу батьків на необхідність заохочувати досягнення у тих сферах особистісного розвитку, де діти не виявляють великих успіхів, і таким чином стимулювати цей розвиток, оскільки деякі діти вважають, що вони у всьому повинні бути першими, необхідно поступово, але не нав'язливо, включати їх у заняття, де діти показували б не найкращі результати. Але при цьому батьки повинні стимулювати внутрішню мотивацію і довести, що ці знання корисні (наприклад, танці чи гімнастика) для обдарованих...
6. Прагнути до того, аби батьки усвідомлювали, що особистість цілісна і цінна у цій цілісності, що усвідомлення дитиною своєї унікальності, а також розпочинають відразу кілька справ, і розв язують складні завдання. Що унікальності будь-якої людини допоможе їй "перемагати так, щоб інші теж вигравали". Бачили проблему суперництва між дітьми в сім'ї, зокрема ревнощі і заздрість з боку менше обдарованих дітей. Їх роздратованість і злість. Як бути?
7. Очевидно, батькам слід ставитися до таланту одної дитини як до достоїнств усієї сім'ї, і, можливо, таке ставлення буде передаватися іншим дітям (за умови, що батьки пишаються успіхами й інших членів сім'ї, у чому б вони не виявлялися).
8. Необхідно демонструвати кожній дитині, що її люблять і цінують не залежно від наявностей здібностей, просто тому, що вона є.
9. Цінувати, відзначати, заохочувати в дітях терпіння, доброту, щедрість, надійність, відповідальність, почуття гумору та ін.
10. Пояснювати, що кожна людина освоює різні речі по-своєму й не завжди швидко, якщо ж хтось швидше зорієнтується чомусь, ніж інші, то йому потрібно бути терплячим.
11. Зниження мотивації відповідно шкільних форм пізнання (їм не цікаво і нудно вчитися, особливо – у педагогів, що заохочують репродуктивність, а не креативність (творчість). Діти не "включаються" в урок і цим нервують учителя.
12. Інтелектуальний апетит стимулює різноманітність інтересів. Діти розпочинають відразу кілька справ, і розв язують складні завдання. Що

дітям необхідну допомогу й емоційну підтримку шляхом заохочення їхньої діяльності, уважного та доброзичливого ставлення до думок і проблем.

Отже, без сумніву, головне у вихованні дитини з ознаками обдарованості – це “підібрати до кожного свій ключик”. В одних випадках важливий режим, що щадить дитину й підбадьорлива установка, в інших – вимогливість. Важливо пам'ятати, що обдарованість – “справа штучна”, і стосовно до кожної такої дитини дорослим необхідно знайти індивідуальний підхід.

5. Особистісні проблеми обдарованих дітей і особливості їхньої самооцінки

Досвід роботи показує, що звертаючи підвищену увагу на розвиток здібностей дитини, дорослі часто не помічають її особистісних проблем.

Так батьки талановитого тринадцятирічного хлопчика, який проживав у сільській місцевості і мав здібності в галузі фізики та математики, довго з'ясовували у психолога, чи відправляти їм свого дуже спокійного "домашнього" хлопчика в школу-інтернат для обдарованих дітей. Вони підкреслювали, що в них немає ніяких проблем ні з навчанням, ні з вихованням сина. Хвилювало лише те, що сільські вчителі не володіють необхідним рівнем знань. На запитання психолога про те, з ким товаришує хлопчик, мама спокійно відповіла, що син не любить спілкуватися з дітьми, надає перевагу іграм, книгам і практично не має товаришів. Відсутність товаришів не тільки не хвилювала, а навіть задовольняла маму.

Безумовно, різкий перехід від життя в сім'ї до життя в інтернаті приховує в собі багато проблем, пов'язаних із адаптацією до нових умов. Окрім цього, мама не хотіла помічати, що її "спокійна" дитина важко переживає насмішки й недоброзичливе ставлення до себе однокласників, має великі труднощі у встановленні контактів з дітьми. Батьки навіть не здогадувались, що їхній син таємно від них пише багаточисленні листи вигаданим товаришам, намагаючись за допомогою фантазій компенсувати недоліки реального спілкування.

Характер особистісних проблем обдарованої дитини багато в чому визначається особливостями її самооцінки. **Самооцінка** – оцінка себе і ставлення до себе.

Джерела самооцінки. Дитина частіше оцінює себе позитивно, коли: 1) батьки люблять її і ставляться до них з участю (батько з радістю водить дитину до музичної школи – цим він ніби говорить їй “Ти важлива для мене”); 2) її привчають до дисципліни. Батьки дітей з високою самооцінкою не бояться встановлювати правила, водночас готові обговорювати ці правила і їх виконання дітьми; 3) порівнює себе з ровесниками. У дитини висока самооцінка – коли інші її оцінюють позитивно, низька – коли інші оцінюють її негативно.

Існує думка, що особистісні труднощі обдарованих дітей ще більше ускладнюються у випадках формування у них неадекватно заниженої самооцінки своїх можливостей у різних галузях діяльності, у тому числі в спілкуванні.

Дослідження показали, що багато обдарованих критичні до себе. Маючи неадекватно низьку самооцінку, вони часто не тільки не можуть реалізувати свої потенційні можливості, а й стають невстигаючими учнями. Помічено також, що обдаровані діти вразливі до всього і всіх, що затчіпають їхню “Я”. Уже в ранньому дитинстві вони проявляють підвищену чуттєвість до намагань заторкнути їх самолюбивість, схильні ставити перед собою завдання, які не можуть розв'язати, і тяжко переживають неуспіхи.

Наведемо такий приклад: 4-річна дівчинка, що мала художні здібності, протягом 30 хв. намагалася передати колір фламінго на своєму малюнку. Всі варіанти, у тому числі і схвалені педагогом, відкидала як неуспішні. Врешті-решт дівчинка розплакалася і розірвала малюнки.

Наслідки низької самооцінки.

Діти : 1) частіше мають проблеми у спілкуванні з ровесниками; 2) більш схильні до психічних розладів, наприклад: депресії; 3) нерідко втягуються в антисоціальну поведінку; 4) частіше гірше вчаться в школі.

У літературі, присв'яченій дитячій обдарованості, вказується, що самооцінка особистості суттєво впливає на вияви й розвиток здібностей дитини. При цьому самосприйняття має два аспекти – знання про себе та ставлення до себе. Самооцінка – важливий фактор детермінації поведінки дитини, вона багато в чому визначає спрямованість її діяльності, особливості спілкування з іншими людьми.

Дослідження показали, що багато обдарованих критичні до себе. Маючи неадекватно низьку самооцінку, вони часто не тільки не можуть реалізувати свої потенційні можливості, а й стають невстигаючими учнями. Помічено

Література:

1. Босенко П.І. Психолого – педагогічні умови розвитку

Завдання для самоконтролю

- Розкрийте основні соціально-психологічні проблеми обдарованих дітей.
- Чи пов’язані психологічні проблеми неординарних дітей зі ставленням батьків до них? Обґрунтуйте свою думку.
- Поясніть, у чому виявляється залежність ступеня і характеру вияву вікових особливостей підлітка від рівня спрямованості його обдарованості.
- Проаналізуйте труднощі обдарованих дітей в шкільному навчанні.
- Охарактеризуйте основні напрямки роботи педагога з батьками неординарних дітей. Доведіть значущість цієї роботи.
- Чи існує зв’язок між характером особистісних проблем обдарованих дітей та особливостями їхньої самооцінки? Обґрунтуйте відповідь.

ТЕМА 5

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

1. Особливості навчання обдарованих дітей.
2. Принципи укладання програми для обдарованих дітей.
3. Навчальні програми для обдарованих школярів.
4. Контроль за розвитком пізнавальної діяльності обдарованих учнів.
5. Форми та методи роботи ЗОШ.
6. Система виховання творчої особистості за І.П. Волковим.

1. Особливості навчання обдарованих дітей

За даними спеціалістів у галузі проблем навчання обдарованих дітей (США), у шкільному віці обдарованих дітей налічується всього 3 – 5 відсотків, і вони, як правило, не мають необхідної підтримки.

Тривалий час наша школа орієнтувалася на так звану середню дитину, а робота з обдарованими дітьми залишалась осторонь.

Чим раніше починається розвиток юних обдарувань, тим більше шансів на оптимальне їх розкриття.

Талант може себе й не виявити, якщо у вихованні та навчанні не враховують індивідуальні здібності дитини й не створюють умов для їхнього

У цьому контексті має значення не тільки розробка нових навчальних програм, посібників, нових методик для навчання школярів, а й сама особистість учителя.

Саме вчитель створює атмосферу, яка може надихати учня чи руйнувати його впевненість у собі, заохочувати чи пригнічувати його інтереси, розвивати чи ігнорувати здібності, розвивати чи гальмувати його творче начало.

Учитель, який працює з обдарованими та здібними дітьми, повинен бути доброзичливим, чуйним, мати високий рівень інтелектуального розвитку, глибокі професійні знання, емоційну стабільність.

У класі необхідно мати різноманітні матеріали та обладнання, надані в повне розпорядження дітей. Учитель стає консультантом і помічником. Хоча особливі методи, як вважають спеціалісти, для виховання та навчання обдарованої дитини не потрібні, слід звернути найбільшу увагу на ті з них, що оптимально розвивають творчі здібності дитини.

Аналіз психолого – педагогічної літератури свідчить: у розвинених, країнах зокрема в США, проводиться значна робота з пошуку обдарованих дітей та розвитку їхніх здібностей.

Вирішення проблеми обдарованих дітей американські освітяни знаходять в індивідуалізації навчання, яке стало дієвим за умов використання ТЗН, що включають не лише машини, пристрої та апарати типу відеомагнітофона, кодоскопа, кінопроектора, телевізора, комп'ютера, але й відповідні підручники та посібники, створені згідно до нових вимог.

В основу навчання за допомогою ТЗН сьогодні у США покладені принципи, розроблені у свій час професором Гарвардського університету Джеромом Брунером та Б.Ф. Скіннером, який вважається батьком програмованого навчання. Останнім часом до арсеналу ТЗН ввійшло навчальне телебачення.

Індивідуальний підхід до навчання в різних школах здійснюється по-різному, все ширшого розмаху набуває система відбору, мета якої – укластинайбільш відповідну для кожного учня індивідуальну програму навчання. Ці індивідуальні програми розробляються на основі навчальних планів таким чином, щоб забезпечити кожному школяреві загальноосвітню підготовку й можливість задовольняти свої інтереси у вивченні додаткового матеріалу з улюблених предметів.

Індивідуальне навчання за допомогою комп'ютера дозволяє вчителеві вибрати для кожного учня програму, що відповідала б рівню його знань та здібностей. Проте американські освітяни вбачають у загальній комп'ютеризації, особливо, коли комп'ютер буде в кожній сім'ї, загрозу для загальноосвітньої школи та суспільства. Вони вважають, що це знижить пам'ять учня, послабить його вміння спілкуватися, позначиться на мовленні, позбавить бажання відвідувати школу.

Концепції та ідеї, породжені використанням ТЗН, призвели до запровадження нових методів викладання у школах: навчання школярів у класі часто здійснює не один, а кілька вчителів, самостійні заняття за комп'ютерами межуються з заняттями у групах та дискусіями в підгрупах.

У школах США обдарованих дітей виявляють на основі результатів письмових тестів, а робота з ними зумовлюється організацією їхньої роботи за індивідуальними програмами з використання різних видів ТЗН. У США обдаровані діти мають можливість продовжувати навчання у вищих навчальних закладах безкоштовно, за рахунок різних іменних стипендій, фондів, спеціальних програм, спонсорської допомоги.

2. Принципи укладання програми для обдарованих дітей молодшого віку

Вивчення досвіду роботи американських фахівців з питань дитячої обдарованості дає підстави стверджувати, що **при укладанні програм для здібних дітей освітнім закладам доцільно дотримуватись наступних принципів**:

1. Необхідно визначити сильні та слабкі сторони кожного учня і створювати індивідуальну програму розвитку обдарованої дитини.
2. Індивідуальна програма повинна включати різноманітний навчальний матеріал, який відповідав би інтересам обдарованої дитини.
3. Індивідуальна програма повинна передбачати оптимальний та поступовий перехід учня з одного рівня загального розвитку на інший.
4. Важливою метою індивідуальної програми повинен бути розвиток творчих здібностей дитини.
5. Невід'ємною частиною індивідуальної програми має стати чітка система

Мета програми для обдарованих школярів.

1) Передбачення ступеня і міри саморозкриття школяра. Саморозкриття повинно охоплювати розумовий, емоційний та соціальний розвиток і враховувати індивідуальні відмінності дітей;
2) задоволення потреб у новій інформації ;
3) комунікативна адаптація. Одним із продуктивних результатів комунікативної адаптації є творчі літературні праці;
4) допомога обдарованим дітям у самовираженні (їх творча спрямованість);
5) самопрезентація у стосунках. Важливі стосунки в сім'ї, інших соціальних сферах, а не тільки в школі.

Вимоги до змісту програми для обдарованих школярів:

- передбачати розвиток продуктивного мислення, а також навичків практичного застосування знань, що дозволяє учням переосмислювати наявні й генерувати нові знання;
- давати їм можливість прилучатися до нової інформації, прищеплювати прагнення до здобуття знань;
- передбачати наявність і вільне використання відповідних джерел;
- заохочувати їхню ініціативу і самостійність у навчанні й самовдосконаленні;
- сприяти розвиткові їхньої свідомості і самосвідомості, розумінню зв'язків з іншими людьми, природою, культурою і т. ін.;
- особливу увагу приділяти складним розумовим процесам, творчим здібностям і виконавській майстерності.

4. Контроль за розвитком пізнавальної діяльності обдарованих школярів

Вимоги до контролю:

1. Створення для учня ситуації успіху і впевненості.
2. Співпраця учня і вчителя.
3. Створення для учня умов, у яких він може вибрати рівень складності контрольного завдання.
4. Можливість вибрати учнем форми контрольної процедури.
5. Врахування часового фактору в залежності від індивідуальних можливостей учня.
6. Використання форм контролю, які дозволяють здійснювати вплив на учня без примусу.
7. Тематична перевірка знань.
8. Використання методу малих груп.
9. Логічне обумовлення вчасності контролю.
10. Гарантування учневі права на підвищення оцінки.
11. Застосування на початкових етапах навчання безоцінкового контролю.
12. Дотримання принципу гуманізації при здійсненні контролю.
13. Заохочення учнів. .

Відповідність цілей контролю цілям навчально – виховного процесу. .

5. Форми та методи роботи з обдарованими школярами

Роблячи висновок вище викладеного, такими заходами, які дозволять удосконалити навчально – виховний процес з обдарованими дітьми, дати їм глибокі, міцні знання, озброїти їх практичними розумінням основ наук, є проведення конкурсів – захистів науково – дослідницьких робіт, КВК, турнірів, конкурсів знавців, вікторини, інтелектуальних аукціонів, змагань, ігрових тренінгів, ігор, "Бізнес шоу", телерадіовікторини, міжшкільних, міжрайонних факультативів, семінарів, систематичних творчих тренінгів, інтелектуальних марафонів та інше.

У кожному районі, місті, школі необхідно розробити концепцію розвитку творчої особистості; провести разом з психологом діагностику учнів за параметрами моделі творчої обдарованості; створити клуб інтелектуалів для обдарованої молоді або центр інтелектуального розвитку.

Доцільно започаткувати втілення та розробку програм "Інтелект", "Обдарованість", "Здоров'я", "Пошук", "Творчість", "Поезія", "Журналістика" тощо. На їх основі скласти програми індивідуального розвитку та саморозвитку творчої обдарованості.

На базі закладів нового типу організовувати роботу районних, міських семінарів, гуртків, факультативів, заочних форм навчання, індивідуальних консультацій, навчання за індивідуальними планами для обдарованих учнів і їх учителів.

Отже, у роботі з обдарованими дітьми можуть бути використані такі форми навчання: індивідуальні, фронтальні, групові.

Фронтальні заняття **– дискусії, семінари, дебати, організаційно-діяльнісні ігри, рольові ігри.**

Групові заняття – парні, постійні групи із зміною функцій їх учасників, груповий поділ класу з однаковим завданням, з різним завданням, із загальним звітом кожної групи перед усім класом.

Кожна форма відрізняється: "мозковою атакою", вільним часом для самокорекції засвоєння матеріалу, заліками та ін.

Для обдарованих дітей з успіхом можна використовувати нові організаційні форми: “Поле чудес”, заняття клубу “Що? Де? Коли?”, індивідуалізовані програми навчання.

Зокрема, у конкурсі “Обдарованість” можуть взяти участь обдаровані діти, призери шкільних олімпіад, науково-практичних конференцій, музичних конкурсів, юні художники, співаки, поети.

Бажано проводити турніри знавців наук, аукціони творів юних художників, поетів. Особливою популярністю серед обдарованих дітей користуються дискусійні форми (симпозіуми, дебати, “круглі столи”, невеликі сесії, ділові бесіди типу інтерв'ю, шкільні лекції, семінарські заняття).

Журнал “Постметодика” №1 за 1996 рік знайомить з інтелектуальною грою “Дебати”, яка дає прекрасну можливість учням розвинути свої риторичні здібності, опанувати методикою дискусії, підняти на вищий рівень свої вміння говорити і спілкуватися. Надруковані також загальні умови організації, проведення та правила гри, деякі теми дебатів із школярами.

Серед засобів навчання важливе місце займає дидактичний матеріал, який учитель використовує для залучення учнів до роботи з книжкою, іншими джерелами знань, для організації самостійних робіт на уроці і вдома, а також для оперативного контролю за засвоєнням знань.

Старшокласники повинні вміти писати рецензії, а тому потрібно починати з рецензії відповіді одноклясника, рецензії виступу на конференції, лекції.

Учні повинні знати, що *при рецензуванні треба відзначити*:

- правильність і повноту висвітлення питання,
- послідовність і зв'язність висловлювань,
- культуру мовлення,
- уміння користуватись наочними посібниками,
- конкретність і ясність, логічність та емоційність,
- вміння використовувати знання предмета, наукових термінів,
- зв'язок теоретичних знань із практикою,
- науковість узагальнень, висновків, їх відповідність значущій темі.

Отже, як і в межах шкільного курсу предметів, так і в позакласній роботі закладені великі можливості для розвитку інтелектуальних задатків школярів. У зв'язку з цим важливо систематично орієнтувати учнів на вміння правильно користуватися цим інтелектуальним багатством.

індивідуальної, групової і загально класової форм організації навчальної діяльності.

Важливо також навчити школярів аналізувати відповідь товариша. Вартo звернути увагу на використання кросвордів, розв'язування яких викликає у дітей жвавий інтерес і стимулює їхню розумову діяльність.

Ефективність проведення *самостійної роботи учнів залежить від дотримування багатьох умов.*

До них належать: посильність завдання; інструктаж учителя про порядок виконання завдань; визначення необхідного часу як окремого етапу на самостійну роботу, відповідність відведеного часу обсягові і ступеню складності завдань; диференційований підбір завдань із вищою складністю для здібних учнів, котрі цікавляться певною дисципліною значно глибше; чітка організація навчальної діяльності, щоб кожний учень знаходив завдання самостійно, диференційована допомога учням у виконанні завдання, але без підказування й спроби підготовки вчителем списку додаткової науково-популярної літератури для виконання індивідуальних складніших завдань; підбір таких завдань, які при самостійній роботі з підручником, довідковою літературою, вимагають від учня осмислення тексту параграфа, письмово-графічне оформлення результатів самостійної роботи; завершення результатів самостійної роботи самоконтролем і контролем з боку вчителя; поєднання

І.П. Волков зробив перелік видів діяльності для самостійних творчих робіт у межахтого чи іншого предмета (математика, фізика, хімія, біологія), а саме:

1. Поглиблене опрацювання тем за поточним матеріалом.
2. Вивчення матеріалу з курсу наступних класів.
3. Розв´язування завдань різної складності.
4. Вивчення матеріалу з курсу середніх і вищих навчальних закладів.
5. Дослідницька робота.
6. Виготовлення навчальних посібників.

Учитель має додержуватись таких правил:

А) не забороняти виконувати позапрограмі роботи слабким учням, треба дати шанс кожній дитині виявити свої індивідуальні схильності та здібності;

Б) розглядати роботу учня якомога швидше й повідомляти його, чи буде вона записана у книжку;

В) не примушувати школяра дороблятиабо переробляти самостійно виконану роботу; лише вказати на помилки чи вади й порадити не повторювати їх у майбутньому.

Після закінчення школи на основі записів у творчій книзі складається характеристика якостей особистості, що виявляється у самостійній і творчій діяльності поза навчальною програмою. Для цього фіксуються розділи, за якими працював учень, і підраховується кількість записів з кожного. Потім аналізується кожна робота за певною схемою, що включає вид роботи (практична чи теоретична), рівень розумової активності, стійкість у роботі, характер виконання робіт тощо.

Усі результати зводяться у “Характеристику діяльності школяра”, що додається до творчої книжки, які визначають творчу діяльність учня. Творча книжка дає можливість прогнозувати поведінку й досягнення школяра у майбутній професійній діяльності, поступово визначати профіль подальшого навчання, а головне – робити вибір життєвого шляху учня, дозволяє більш ефективно використовувати його здібності.

Завдання для самоконтролю

- Охарактеризуйте особливості навчання обдарованих дітей?
- Чи можна стверджувати, що принципи укладання індивідуальної програми для обдарованих школярів покликані допомогти фахівцям у роботі з даною категорією дітей? Обгрунтуйте відповідь.
- Визначте мету індивідуальної програми для обдарованих учнів?
- Перелічіть основні вимоги до змісту програми для обдарованих школярів.
- Доведіть доцільність використання різних форм та методів у роботі з обдарованими дітьми.
- У чому полягає відмінність між індивідуальними, фронтальними та груповими формами навчання обдарованих дітей?
- Обгрунтуйте доцільність самостійної роботи обдарованих учнів.
- Назвіть вимоги щодо контролю розвитку пізнавальної діяльності обдарованого школяра.

Література:

Основна:

1. Красноголовов В.О. Методи навчання обдарованих дітей //Обдарована дитина. – 1999.–№1.– №5.– С. 18.
2. Дейтес Н.С. О воспитании одаренных детей. Возр. и пед. Психология. Хрестоматия. – М.: Просвещение,1998.– С. 204-208.
3. Пономарьова Р.О Психолого – педагогічний принцип технології особистості – орієнтованого розвитку обдарованої молоді // Обдарована дитина. – 1997.– №7.– С. 5-7; №8. – С. 2-5.

Додаткова:

1. Методичні рекомендації пед. ради , традиційні і нетрадиційні методи роботи з обдарованими дітьми // Завуч. – 2000. – №28. – С. 3-4.
2. Обдаровані діти і школа. Посібник для вчителів і психологів. Автори Настечко Н.В, Білик Н.І, Моргун В.Ф.– Полтава, 1998.– 98 с.
3. Рибалка В.В. Система виховання творчої особистості за І.П.Волковим //Обдарована дитина. – 1998. – №3 – С.10-14.

ТЕМА 6

ДІАГНОСТИКА ОБДАРОВАНОСТІ. ДІАГНОСТИКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ І ТВОРЧОЇ ОБДАРОВАНОСТІ

1. Особливості психодіагностики обдарованості.
2. Обдарованість та її тестування.
3. Труднощі при виявленні обдарованих учнів
4. Неформалізовані методи діагностики обдарованих дітей.
5. Фактори, які впливають на якість психодіагностичних обстежень.

1. Особливості психодіагностики обдарованості

Зупинимося на наступних напрямках діагностичних досліджень обдарованості: *перший* безпосередньо пов'язанийз завданням встановлення самого феномену обдарованості; икористовуються різні методи, які дозволяють встановити кількісні чи якісні характеристики обдарованості (її вид, рівень розвитку і т. ін.)Визнання ролі соціальних умов, у яких розвивається дитина, приводить до створення спеціалізованих методів виявлення обдарованості для представників різних (нетипових) груп населення (дітей із сільської місцевості, дітей із малозабезпечених сімей, дітей, що мають різні вади, і т.ін.).

Другий – у тих випадках, коли завдання ставиться ширше і передбачає не тільки відбір, а й психологічну допомогу обдарованій дитині, сфера діагностики суттєво розширюється. Вона може включати встановлення особливостей взаємовідносин дитини з ровесниками, дорослими, наявність чи відсутність різних форм дисбалансу (соціального, емоційного, моторного) в розвитку психіки дитини та інші параметри.

Третій – дослідження, спрямовані на отримання нових теоретичних і експериментальних даних про проблеми обдарованості. Ці дослідження можуть включати широкий спектр діагностичних методів, які спрямовані на виявлення нових закономірностей і взаємозв'язків між параметрами обдарованості і іншими характеристиками самого суб'єкта, оточуючого його середовища і т. ін.

2. Обдарованість та її тестування

У 1884 р. англійський учений *Френсіс Гальтон* запропонував серію тестів відвідувачам Лондонської виставки. Гальтон (до речі, родич Ч. Дарвіна) був переконаний, що представники обдарованих сімей біологічно й інтелектуально вищі інших людей, а також, що жінки мають нижчий інтелект. Учений обстежив 10 тисяч осіб, провівши різні вимірювання (зріст, об'єм голови та ін.) й випробування (зорове розмежування, силу м'язів). На його подив, за цими параметрами видатні діячі науки нічим не відрізнялися від звичайних смертних. Більше того, йому довелось констатувати, що в жінок багато показників виявилися кращими, ніж у чоловіків.

У 1885 р. *Дж. Кеттел* розробив більше 10 "психологічних" тестів, які він назвав "ментальними". Цими тестами визначались швидкість рефлексів, час реакції, час сприймання нових подразників, больовий "поріг" при надавлюванні на шкіру, кількість літер, що запам'ятовувалися після прослуховування їх рядів та ін. За допомогою "психологічних" тестів Кеттел визначив параметри реакцій на подразники різної сили. З'ясувалось, наприклад, що середній час сприймання звуку складає 0,1 сек, а середній час реакції на цей звук — приблизно 0,2 сек. Деякі сучасні інтелектуальні *ігри* ("Брейн-ринг", "Угадай мелодію" та ін.) керуються цим показником. У тестах Кеттела показником інтелекту був час, витрачений на розв'язування запропонованих завдань. Головним вимірювальним приладом психологів став хронометр: чим швидше

Етапи виявлення обдарованих дітей:

Перший – **аналітичний етап:** враховуються відомості про високі успіхи в певному виді діяльності від батьків і педагогів, а також використовуються результати групових тестувань. Це дозволяє окреслити коло дітей для більш поглибленого індивідуального дослідження.

Другий – **діагностичний**: проводиться індивідуальна оцінка творчих можливостей і особливостей нервово-психологічного статусу дитини. Відповідно до результатів першого етапу дитина обстежується набором психологічних тестів у залежності від переваги тих чи інших потенційних можливостей.

Третій етап: основне завдання відводиться педагогу – сформулювати й поглибити здібності обдарованої дитини. Це можна реалізувати за допомогою авторських програм, індивідуальних занять, консультацій і т. ін.

квадрат чи ромб, лічити у зворотному порядку, описувати якісь картини та ін. Він запропонував 10 наборів тестів по 6 завдань для кожної вікової групи (від 3 до 12 років).

Наприклад, для *чотирирічної дитини* давались такі завдання:

Інтелектуальний тест:

1. Порівняти відрізки прямих різної довжини.
2. Виявити відмінність у формі фігур.
3. Порахувати 4 монети.
4. Змалювати квадрат.
5. Показати розуміння запитань: “Що треба робити, коли-хочеться спати? Коли холодно? Коли хочеться їсти?”
6. Повторити 4 цифри.

Для дев'ятирічної:

1. Назвати сьогоднішню дату (день тижня, число, місяць, рік).
2. Класифікувати 5 предметів.
3. Дати решту.
4. Побудувати речення з трьох слів (хлопчик, річка. м’яч; робота, гроші, люди; пустеля, річки, озера).
5. Повторити чотири цифри у зворотному порядку.
6. Знайти риму до трьох різних слів (наприклад, назва тварини, що римується з словом “гілка”, що римується з словом “веранда”).

При використанні цих тестів дитині певного хронологічною віку (ХВ) пропонувалися набори завдань для дітей 3, 4.. років до того часу поки не з’ясовувалось, що далі вона вже не в змозі за обмежений час (як у школі) виконати їх. Визначався розумовий вік (РВ) дитини – за кожне виконане завдання зараховувалось. 2 місяці (адже для кожної вікової групи, що мали діапазон 12 місяців були розроблені 6 завдань). Ці тести показували на скільки років (місяців) відстає дитина від однолітків чи випереджає їх.

Німецький психолог *Штерн у 1912 р.* запропонував математичну рівність, що дозволяла незалежно від хронологічного віку дитини “співвіднести” її з “нормальними” дітьми цього ж віку. Так визначався коефіцієнт інтелекту IQ.

IQ = Розумовий вік (РВ) \ Хронологічний вік (ХВ) х 100

У цього тесту є недолік. Починаючи з певного хронологічною віку, ставало незрозуміло, яким є розумовий вік. Наприклад, що можна сказати якщо в 40-річної людині, розумовий вік складає 37,5 років. Виявилось, що після 20-25 років IQ, вирахований за розумовим віком, уже втрачає сенс.

Тому були розроблені таблиці на основі результатів одержаних при тестуванні кожної вікової групи. У 1939 р. Векслер створив шкалу інтелекту для дорослих, а в 1949 р — шкалу інтелекту для дітей. Ці тестові завдання, на відміну від тесту Біне, були однаковими для всіх незалежно від віку. Основою оцінювання ставала кількість правильних відповідей, що порівнювалась із середнім числом для відповідної вікової групи.

Ось приклади завдань шкали інтелекту Векслера для дітей.

Вербальна шкала:

1. Знання (6-е *запитання* із 30) “У якому магазині купують цукор?”
2. Судження *(5-е запитання* із 14) “Що ти будеш робити, якщо побачиш що до пошкоджених рейок підходить потяг?”
3. Арифметика (8-е запитання із 16) “Скільки коштує три марки якщо кожна коштує 7 центів?”
4. Подібність (11-е запитання із 16) “Що спільного між ножицями і котлом?”

Невербальна шкала:

1. Доповнити малюнки: 20 малюнків, у кожному з них треба знайти деталь, якої не вистачає (наприклад, вуха в лисиці, стрічки на шляпі та ін.).
2. Сюжет за малюнками: розкласти малюнки так, щоб вийшов сюжет (наприклад матч боксерів, пожежа, рибалка).
3. Складання цілого з частин: відтворити за двомірними моделями геометричні фігури з різнокольорових елементів.

У нашій країні довготривалий час тести були майже заборонені, що гальмувало розробку вітчизняних варіантів тестів, перевірку і якість адаптації зарубіжних тестів, а також навчання кваліфікованих спеціалістів-діагностів. За останні десятиріччя з’явилася низка праць, у тому числі й навчальних посібників, присв'ячених проблемам психодіагностики (Анастази А. Психологическое тестирование / Под. Ред. К.М. Гуревича, В.И. Лубовского. – М., 1982; Гуревич К.М. Психологическая диагностика. – М., 1981; Общая психодиагностика / Под ред. А.А. Бодалева, В.В. Столина. – М., 1987 та ін.), було опубліковано велику кількість зарубіжних тестів.

стереотипні очікування; затримка у розвитку дитини; особливості поведінки в класі (н-лад пасивність); недостатня кількість відомостей про дитину.

Найбільш серйозними й поширеними перепонами у виявленні дітей з високим інтелектом є стереотипні очікування, які складаються під впливом інформації про результати попередніх досліджень і життєвих уявленнях про обдарованих дітей.

Учителі часто вважають, що дитина з високим інтелектом перевищує норми у всьому. Тому вони очікують від такого учня великої емоційної і соціальної зрілості, тобто більшої адаптованості, самоконтролю, незалежності, відповідальності. Педагоги не вважають обдарованим учня, який вимагає індивідуалізації навчання і допомоги, якщо вона демонструє деяку незрілість соціального й емоційного розвитку.

Учителі переконані, що дійсно обдарована дитина гарно встигає і перевершує всіх з більшості предметів навчальної програми. Визначні успіхи дитини тільки з одного предмета, учитель може сприймати як результат особливого впливу сім'ї: батьки допомагають їй у тій галузі, де процвітають самі.

Ще один вид очікувань – це припущення, що обдарованим завжди притаманна висока мотивація до досягнень, яка виявляється в намаганні бути кращим, у свідомих зусиллях у навчанні й позитивному ставленні до школи. Однак практика показує, що діти з високим інтелектом нерідко налаштовані вкрай негативно по відношенню до школи і навчання в ній. Висока мотивація до досягнень може слугувати ознакою обдарованості, але відсутність її ще не говорить про зворотнє.

4. *Неформалізовані методи діагностики обдарованості*

Спостереження. Щоб зробити висновок про обдарованість дитини, потрібно виявити те поєднання психологічних якостей, яке притаманне саме їй, тобто потрібна цілісна характеристика, котру можна отримати шляхом різносторонніх спостережень.

Складання психологічної характеристики. О.Ф. Лазурський розробив наступні *правила складання психологічної характеристики*: 1) спостерігач обирає факти, уявляючи собі до якої саме сторони особистості відноситься даний вияв; 2) записуються лише факти, якщо окремі спостереження заперечують одне одного, протиріччя не слід згладжувати; 3) необхідно описувати також і ті зовнішні умови, при яких певний прояв було помічено.

Позитивні моменти спостереження: дозволяє конкретизувати й розширювати в нових проявах інформацію про феномен, що вивчається; збагачує вихідну гіпотезу, дає приріст психологічних знань; від нього можна очікувати чогось нового.

Біографічний метод включає: *лонгітюдні дослідження (продовжені, довгі)* – систематичне спостереження за піддослідними протягом кількох років. Вивчення може продовжуватися безперервно, а може бути з перервами – ніби зрізи, що з'єднуються "пунктиром".

Як писав М.Я. Басов, "такі спостереження за однією і тією ж дитиною

Другий(вичікувальний) – коли спостерігаючий вільний від раніше прийнятої думки, намагаючись отримати уявлення про особливості особи, за якою спостерігають без відбору якихось певних проявів. Н-д, так спостерігають на початкових етапах знайомства з дитиною.

Третій (мимовільне чи змушене) – відсутня будь-яка попередня підготовка і спостереження викликане самим фактом появи об'єкта в полі уваги.

Перевага спостереження у тому, що воно може проходити в природніх умовах, коли експериментатору відкривається немало тонкощів.

Так з метою вивчення індивідуальних різниць у допитливості створюється ситуація, що дозволяє спостерігати за тим, чи буде дитина використовувати наданий їй час для продовження заняття, пов'язаного з виявленням чогось загадкового.

Педагог, особливо якщо він працює з обдарованими дітьми, повинен володіти культурою кожного із ***типів спостереження, запропонованих М.Я. Басовим:*** *перший (дослідницький чи вибірковий)* – спостереження проводиться з певною метою, з тим, щоб фіксувалися тільки потрібні факти і явища, не звертаючи увагу на інші. Наприклад, можна спеціально спостерігати за динамікою працездатності дитини: чи надовго вистачить її зосередженості, коли і в якій формі можуть виявлятися ознаки втоми.

3) Схарактеризуйте, будь ласка, вияви творчої фантазії обдарованих дітей Вашої групи.
4) В чому ви вбачаєте оригінальність запитань, які ставлять обдаровані діти? Наведіть , будь ласка, приклади таких запитань.
5) Можливо, ви хочете поділитися власними спостереженнями щодо неординарних особистісних виявів обдарованих дітей.

ІІ. ОПИТУВАЛЬНИК ДЛЯ БАТЬКІВ

1) Чим найбільше цікавиться Ваша дитина?
2) У скільки років Ваша дитина навчилась читати?
3) Вас дивують запитання Вашої дитини своєю оригінальністю? Наведіть, будь ласка, приклади таких запитань.
4) Розкажіть, будь ласка, про такі ситуації – побутові чи ігрові, які доводилось самостійно вирішувати Вашій дитині. В чому виявилась при цьому її кмітливість?
5) Які здібності, на вашу думку, розвинуті найбільше у Вашої дитини?
6) В якому віці виявились у дитини здібності? Які?
7) Чи любить ваша дитина фантазувати?

ІІІ. ОПИТУВАЛЬНИК ДЛЯ ДІТЕЙ

1) Що тобі найбільше подобається: гратися; слухати розповіді дорослих; самостійно читати, малювати, ліпити?
2) Чи ти маєш вдома набори кубиків; конструктори, а окремо Лего?
3) Тобі подобається щось з ними робити? Що саме? Що найкраще в тебе виходить?
4) Ти любиш фантазувати? Ти комусь розповідаєш про свої фантазії?
5) Яка твоя найулюбленіша справа? (Вдома, в дитячому садочку)?

Як показав аналіз експериментальних даних обдаровані діти старшого дошкільного віку відрізняються від ровесників із середнім рівнем розумового розвитку такими ознаками:

- романтичні. Люблять говорити, використовуючи образні вислови, порівняння, епітети (так, під час спостереження за птахами, що летять у вирій, хлопчик сказав: "Я б нікуди не полетів від рідного дому, як вони можуть так далеко летіти, мабуть, летять і плачуть…");
- самостійні, наполегливі, кмітливі;
- ранній вияв здібностей (наприклад, музичні – 1 рік; здібності до технічного конструювання – 8 місяців; малює фарбами з 9 місяців; грає на піаніно з двох років);
- інтерес до розумової діяльності;
- гарна пам'ять;
- беруть участь у іграх, що пов'язані з розумовою діяльністю (наприклад складання мозаїки; гра в шахи);
- запитання не за віком (що таке закон? Що полюбляють чєти дрозофіли? Чому вони злітаються на оцет? Що таке космос? Де ночує сонечко? Як жила перша людина? А де живуть із задоволенням вирішують складні завдання;
- швидко викладають звукові моделі слів, читають з 4-5 років;
- одночасно виконують кілька видів діяльності (наприклад, конструюють і співають, грають і придумують віршики);
- дуже допитливі;
- багата фантазія, уява (наприклад, дівчинка, намалювавши картину,– спекрт від жовтого до червоного кольору – назвала свою роботу: "Каченятко, що посміхається");
- в усі види діяльності вносять елементи творчості;

Індивідуальний лонгітюд, що досягається особистим спостереженням, у живому контакті чи шляхом прогнозування за словами рідних, близьких, може

Л.В. Попова стверджує, що серед нових діагностичних методик на перший план виходить *біографічний опитувальник*, як більш надійний, ніж традиційні тести, засіб виявлення творчих можливостей і прогнозу досягнень.

Біографічні опитувальники можуть бути використані для виявлення психологічних особливостей осіб, чия обдарованість визначалась іншими способами.

Індивідуальний лонгітюд. Обдарованість – це завжди індивідуально, і тут кожен випадок вимагає перш за все індивідуального лонгітюду, тобто монографічного опису й аналізу.

легко відволікаються від виконання тестових завдань; у маленької дитини взагалі може бути відсутнім бажання добре виконати тестове завдання або вона інколи сама доповнює інструкцію експериментатора; н.д. одна 7-р. дитина під час виконання тесту Кеттелла не звертала уваги на вказівки експериментатора про обмеження часу, намагалася зробити різні замальовки на полях тестового зошиту. На зауваження експериментатора дитина відповіла, що хоче зробити зошит красивим (сутодитяча реакція піддослідного); тривожність дітей: на дітей впливають особистісні особливості експериментатора, його вік, зовнішність, поведінка під час тестування, а також багаточисленні ситуативні фактори; особливості приміщень, у яких проходить обстеження, присутність інших людей, намагання батьків "підготувати" дитину до тестування, минулий досвід спілкування з експериментатором; важливе значення має те ставлення до проблеми обдарованих дітей, їх виявлення і навчання, яке складається у суспільстві й відображається у засобах масової інформації. Так 7-р. хлопчик, що плакав перед кімнатою, у якій проходило обстеження, пояснив свій страх так: "Я дуже боюся дати неправильну відповідь, адже тоді мене не візьмуть до гарної гімназії для розумних дітей і відправлять в погану школу для дурних"; рівень розвитку здібностей не є фіксованим і змінюється як спонтанно, так і в результаті активних цілеспрямованих впливів.

Шляхом варіювання інструкцій, а також низки інших способів можна суттєво підвищити продуктивність інтелектуальної і творчої діяльності суб'єкта це ставить під сумнів саму можливість тестування здібностей. Разом з тим не можна відкинути той багатий досвід, який було нагромаджено в галузі використання психологічних тестів для виявлення обдарованості.

Виявлення обдарованих дітей – складний, багатоаспектний і доготривалий процес, який обов'язково передбачає врахування вікових особливостей розвитку. Тому про потенціал дитини неможливо робити висновок на основі одноразової процедури тестування. Необхідно піклуватися про те, щоб гранично знизити ймовірність помилки, яку можна допустити під час оцінювання обдарованості..

Завдання для самоконтролю

- Охарактеризуйте зміст етапів виявлення обдарованих дітей.
- Чи завжди тестування повинно базуватися на певних принципах?
- За допомогою яких тестів можна визначити обдарованість?
- У чому виявляються позитивні аспекти спостереження як методу діагностики обдарованості?
- Доведіть значущість біографічного методу при діагностуванні обдарованості.
- Проаналізуйте фактори, які впливають на якість психодіагностичного обстеження.

Література:

1. Диагностика и развитие творческих способностей детей дошкольного возраста // Обдарована дитина. – 1998. - №3. – С. 16-19.
2. Гильбух Ю.З. Внимание: одарённые дети. – М.: Знание, 1991.– 79 с.
3. Одарённые дети / Под ред. Г.В.Бурменской, В.М.Слуцкого. – М.: Прогресс, 1991.– 380 с.
4. Психология одарённости детей и подростков: Учеб. пособие для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Под ред. Н.С.Лейтеса. – М.: Академия, 2000.– С.88-131.
5. Куліш Н.М. Обдарованість і способи її виявлення у дітей старшого дошкільного віку // Наукові записи: Розвиток ідей Г.С.Костюка в сучасних психологічних дослідженнях. – К., 2000. – Вип.20 (2). – С.14-22.
6. Моляко В.А., Кульчицкая Е.И., Литвинова Н.И. Психологические вопросы выявления одарённости. – К.: Знание, 1992. – 57с.

ТЕМА 7

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІВ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ З ОБДАРОВАНИМИ

1. Підготовка вчителя до роботи з обдарованими дітьми.
2. Підготовка вчителів до роботи з обдарованими дітьми в США.
3. Вимоги до вчителя обдарованих дітей.
   3.1. Особистісні якості вчителя, який працює з обдарованими дітьми.
   3.2. Поведінкові якості вчителів для обдарованих дітей.

1. Підготовка вчителя до роботи з обдарованими дітьми

Обдаровані діти відрізняються ступенем обдарованості, пізнавальним стилем, сферами інтересів. Відповідно, програми для них повинні бути індивідуалізованими. Бажання досконалості (перфекціонізм), схильність до самостійності й поглибленої роботи в цих дітей визначають вимоги до психологічної атмосфери занять та до методів навчання.

Чи під силу завдання змін у змісті, процесі, результатах і атмосфері навчання не підготовленому до цього вчителеві? Певно, що ні.

Дані досліджень підтверджують відповідь:

- непідготовлені вчителі часто не можуть виявити обдарованих дітей, не знають їхніх особливостей;
- непідготовлені до роботи з високоінтелектуальними дітьми вчителі байдужі до їх проблем (вони не можуть їхніх зрозуміти);
- іноді непідготовлені вчителі вороже налаштовані по стосовно видатних дітей, адже ті створюють певну загрозу педагогічному авторитетові;
- непідготовлені вчителі нерідко застосовують щодо обдарованих дітей тактику кількісного збільшення знань, а не якісних їх змін.

Таким чином, необхідно ставити й вирішувати завдання спеціальної підготовки вчителів для обдарованих. Як показали зарубіжні дослідження, саме діти з високим інтелектом потребують свого вчителя.

Власне в закладах середньої освіти виховується нова генерація української інтелігенції, ядро національної інтелектуальної еліти. Сучасна система середньої освіти виявляє інтерес до обдарованих і здібних дітей та синтезує в собі: соціально-економічні умови, домінуючу освітню політику, рівень фахової підготовки вчителів, запити батьків. Створення програми “Обдарована дитина”, насамперед, викликане необхідністю посилення уваги до проблем особистості, тим більше – особистості обдарованої, талановитої. Обдарована дитина, як відомо, вирізняється своїми яскраво вираженими успіхами в досягненні результатів, при цьому важливо мати на увазі, що йдеться не про окремі, випадкові успіхи, а про систематичні, взагалі притаманні певній діяльності цієї дитини.

Головна мета програми: створення дієвої системи пошуку обдарованих дітей, розвиток творчих можливостей кожної дитини як процесу формування інтелектуального і культурного потенціалу із забезпеченням інтересів особистості в освіті; формування престижної елітної освіти до світових стандартів.

Основні принципи реалізації програми: забезпечення державної освітньої політики; врахування соціально-психологічних та етнічних запитів, особливостей дитини, її сім'ї; науковий характер програм, методів, підходів і їх прогнозованість, гнучкість.

Особливості організації навчально-виховної роботи полягають у тому, що навчання та виховання обдарованих дітей потрібно розглядати як цілісну, довготривалу програму з урахуванням попереднього досвіду, різноманітних форм і методів роботи з учнями.

Головним в організації навчально-виховної роботи з обдарованими дітьми є: не стільки засвоєння учнями певної сукупності знань, скільки розвиток здатності відкривати нові особистісні можливості на основі опанованої інформації; обов'язкове виконання державного компонента з урахуванням специфічних особливостей мислення обдарованих дітей через гнучкість системи навчальних предметів; прискорене та подальше звільнення від вивчення предметів, додаткові заняття з профільних предметів і вивільнення часу для поглибленої самостійної роботи з книгою, комп'ютером.

Учитель має розробити чітку систему цілей у роботі з обдарованими дітьми, системний і водночас творчий підхід до вирішення завдань вироблення в учнів позитивної мотивації навчання. При складанні навчального

- ***діагностичні дослідження*** *з* метою виявлення дітей із суттєвими ознаками обдарованості в тій чи іншій сфері й подальша диференціація здібних та обдарованих дітей за їхніми індивідуальними, особистісними, фаховими ознаками;
- ***психологічна підтримка*** обдарованих учнів засобами: виявлення джерел інтересу обдарованих дітей; забезпечення знайомства їх із різними галузями та предметами досліджень, які їх цікавлять; стимулювання обдарованих дітей до розширення кола їхніх інтересів; вироблення положення про статус обдарованих учнів ;
- ***психологічна просвіта*** всіх учасників педагогічного процесу учнів, батьків, учителів — із проблем обдарованості;
- **прогнозування, діагностика, попередження та корекція** труднощів, що виникають в обдарованої дитини;
- **психологічне вивчення** індивідуальних особливостей обдарованої особистості, консультація з питань розвитку здібностей, корекція поведінки і психологічна реабілітація, допомога в саморегуляції та самовдосконаленні, у розробці індивідуальних програм самонавчання і самовиховання дитини як творчої особистості, у знятті зайвого напруження та стресів в умовах творчих змагань, у налагодженні творчого спілкування з однолітками й дорослими, у подоланні конфліктів;
- **аналіз та узагальнення** результатів систематичного пошуку й підтримки, їх методичного змісту, шляхів удосконалення роботи з проблем обдарованості;
- ***створення банку даних*** або картотеки обдарованих дітей та їхніх батьків, вихователів, учителів, фахівців, які залучені до роботи з ними.

психологічних особливостей кожної конкретної унікальної дитини; у своєрідному "уподібненні" педагога цим якостям і в певному підпорядкуванні керівників державних органів управління освітою в роботі з обдарованими навчально-виховного процесу відповідним властивостям конкретної дітьми через організацію творчих науково-практичних колективів. обдарованої дитини. Для того, щоб таке підпорядкування було можливим, Головною метою створення науково-практичних колективів є: відповідна програма має бути досить гнучкою за своїми формою, принципами, відпрацювання, упровадження ефективних науково-методичних засобів і структурою. технологій пошуку, навчання, виховання обдарованих дітей, гармонійного З усього наведеного вище випливає, що одним із основних принципів розвитку особистості, удосконалення навчальних планів, програм, іншої роботи з обдарованими дітьми має бути принцип індивідуального підходу. науково-методичної продукції, що розроблені на автодидактичних засадах і Тобто робота з дитиною має визначатися насамперед її індивідуальними сприяють розквіту творчої особистості, проведення досліджень з проблем особливостями. обдарованості, котрі забезпечували б підготовку відповідних психолого-Важливим засадовим принципом правильної високоефективної роботи з педагогічних рекомендацій щодо створення широкої мережі психолого-обдарованими дітьми є адекватність у підборі робочих навчально-виховних педагогічних семінарів для вчителів, учнів та їхніх батьків. програм. Досвід роботи з обдарованими дітьми свідчить, що бажаною при Послідовна методична робота з обдарованою дитиною може відбуватися в такому відборі є опора на відповідну концептуальну модель організації системі, основними складовими котрої є: педагог, навчально-виховний процес, розвиваючих занять. обдарована дитина. Якщо розглядати таку систему як своєрідний аналог астрономічної Сонячної системи, то в ролі "сонця" повинна, безумовно, виступати саме обдарована дитина. Навколо останньої повинно "обертатися" все інше. Таке "обертання" має проявлятися насамперед у наполегливому, але

2. Підготовка вчителів до роботи з обдарованими дітьми в США

У 1991 р. в США у 21 штаті діяли місцеві закони, які передбачали обережному, ненав'язливому виявленні особливостей обдарованої дитини, її спеціальну підготовку вчителів, що працюють з обдарованими дітьми. Без здібностей, інтересів, нахилів, у практичному врахуванні цих виявлених кваліфікаційного посвідчення вчитель до цієї роботи не допускається. Вимоги

3. Вимоги до вчителя обдарованих дітей

Учитель, перш за все, повинен розуміти й поважати особистість. Учитель обдарованих дітей повинен розвивати в собі особливу педагогічну інтуїцію, постійно розмірковувати про своїх незвичних вихованців, читати відповідну педагогічну та психологічну літературу. Для нього важливо вірити, що така дитина здатна зрозуміти і створити неосяжне для інших. Вміти вести індивідуальну роботу, знаходити підхід до кожного, насичуючи спілкування цікавою інтелектуальною діяльністю, дослідницькою практикою.

Цим дітям притаманна гарна пам'ять, рання мова й абстрактне мислення, вміння класифікувати й категоризувати інформацію та досвід, вміння використовувати знання, що вимагає від педагога здатності наповнювати новою інформацією кожне заняття.

Необхідно уміло використовувати в навчанні великий словниковий запас дітей, їхнє уміння ставити запитання, створюючи певну методику з обов'язковою постійною корекцією.

Ще одна якість обдарованих – підвищена концентрація уваги на чомусь одному, небажання займатися тим, що не цікавить. Тут складна проблема для педагога: як пробудити інтерес до небажаного предмета, чи хоча б, переконати в необхідності зайнятися ним? І зробити це розумно, тактовно, без примусу, не ламаючи характер дитини.

Обдарованій дитині притаманне почуття гумору, яке часто через нерозуміння з боку оточення перетворюється в старших класах у сарказм. Педагог, наділений такою якістю, ніколи не зможе знайти з дитиною контакту, а от у протилежному випадку виникне "спорідненість душ", і це значно полегшить процес навчання.

- широке коло інтересів і вмінь;
- готовність до виконання найрізноманітніших обов'язків, пов'язаних із навчанням обдарованих дітей;
- почуття гумору (але без нахилу до висміювання);
- самокритичність, здатність до перегляду своїх поглядів і постійного самовдосконалення;
- творчий світогляд;
- добре здоров'я;
- спеціальна та після вузівська підготовка до роботи з обдарованими дітьми.

Для обдарованої дитини характерне перебільшення страхів, звідси – увага до психологічного стану дитини, вміння впливати на неї, а це не можливо без знання психології, без доброзичливого ставлення до дітей.

Вони здатні одночасно стежити за кількома подіями. Із поля зору таких дітей не випадають жести, пози, моделі поведінки оточення. Значить, важливого значення набуває імідж педагога, його зовнішність, мова, поведінка.

Для того щоб дитина змогла реалізувати свої творчі здібності, у неї повинна бути сформована висока самооцінка, яка стимулювала б її до діяльності. Тому творчі досягнення не слід оцінювати з позицій загальноприйнятих нормативних стандартів. Педагог повинен особливо відзначати досягнення дитини, при цьому оціночний фокус переноситься з самої дитини на ситуацію, вірити в її успіх.

Особистість учителя, який працює з обдарованими дітьми, повинна відповідати певним вимогам. Не виняток і ситуація з учителем, педагог обдарованих дітей має право виражену позитивну концепцію оптимізму. Цьому сприяє підтримка. Цьому сприяють такі якості вчителя:

- знання психології: особливостей обдарованих дітей, типових проблем, вирішувати свої проблеми; вони товариські; мають добрі наміри; їм притаманне почуття особистої гідності; вони цінують повагу до себе, поважають та цінують інших;
- високий рівень інтелектуального розвитку;
- *уявлення про себе*: я вірю, що зв'язаний з іншими, а не відділений і

Якості, необхідні вчителю обдарованих дітей, в обдарованих дітях:

- *знання психології*: особливостей обдарованих дітей, типових проблем, вирішувати свої проблеми; вони товариські; мають добрі наміри; їм притаманне почуття особистої гідності; вони цінують повагу до себе, поважають та цінують інших;
- високий рівень інтелектуального розвитку;
- *уявлення про себе*: я вірю, що зв'язаний з іншими, а не відділений і

необхідних для того, щоб навчати ефективно і створювати індивідуальні програми.

3.2. Поведінкові якості вчителів для обдарованих

Учителі, які працюють з обдарованими дітьми, менше говорять, повідомляють менше інформації й рідше розв'язують завдання замість учнів. Вони самі не відповідають на запитання, а надають таку можливість школярам.Педагоги частіше запитують і рідше пояснюють. Усе це активізує учнів, підвищує напругу уроку.

Вчителі обдарованих більше ставлять відкритих запитань, допомагають обговоренням, використовуючи запитання типу: " Що сталося б, як би?..." Вони провокують учнів виходити за межі початкових відповідей такими запитаннями, як "Що ти маєш на увазі?.."; "Якщо вона права, то як це вплине на?.." Вони намагаються отримати знання, хочуть навчитися від самих учнів; частіше прагнуть зрозуміти, як учні дійшли такого висновку, рішення, оцінки.Отже, більш повними стають контакти вчителя з класом.

Учителі обдарованих ведуть себе подібно до психотерапевта: вони уникають реагувань на кожний вислів; уважно і з цікавістю вислуховують відповіді, але не оцінюють, знаходячи способи показати, що вони їх приймають. Така поведінка сприяє більшій взаємодії учнів один з одним, коментуванню ідей та думок однокласників. Тим самим учні менше залежать від учителів, стають самостійнішими у своїх судженнях.

У міжособистісній сфері вчителі частіше обговорюють з дітьми теми, прямо не пов'язані з навчальними заняттями, демонструють велику повагу до своїх співрозмовників, вільно обмінюються думками і навіть дозволяють учням учити себе.

Найбільш важливі здібності та вміння, які необхідно розвивати в обдарованих дітях:

1. Розумові здібності:

- дивергентне мислення;
- гнучкість у мисленні;
- швидкість мислення;
- багата уява;
- сприйняття неоднозначних ідей;
- розвинута інтуїція.

2. Творчі здібності:

- здатність до ризику;
- здатність до перетворення;
- допитливість.

3. Особливості емоційної сфери:

- прийняття та реалізація "Я-концепції";
- повага до старших;
- емпатичне ставлення до людей;
- схильність до самоаналізу;
- терпиме ставлення до критики;
- почуття гумору;
- впевненість у своїх силах та здібностях;
- внутрішня мотивація.

Учителі можуть використовувати у своїй роботі з обдарованими дітьми різні анкети.

АНКЕТА ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ

Обдарована дитина:

- володіння великим обсягом інформації;
- багатий словниковий запас;
- встановлення причинно-наслідкових зв'язків;
- виявлення прихованих залежностей та зв'язків;
- уміння робити висновки;
- участь у розв'язанні складних проблем;
- уміння аналізувати складні ситуації;
- використання альтернативних шляхів пошуку інформації;
- аналіз ситуацій;
- вміння мислити;

Завдання для самоконтролю

- Чи під силу не підготовленому вчителеві зміни у змісті, процесі, результатах навчання обдарованих дітей?
- Розкрийте напрями психологічного забезпечення навчально-виховного процесу роботи з обдарованими учнями.
- Назвіть курси, які включає програма підготовки Американського вчителя для роботи з обдарованими школярами.
- Назвіть особистісні якості учителів, які працюють з обдарованими учнями.
- Назвіть поведінкові якості учителів для обдарованих.
- Доведіть доцільність розвитку інтелектуальних здібностей у обдарованих дітей.
- У чому полягають особливості розвитку емоційної сфери обдарованих дітей?

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Геніальність – найвищий масштаб розвитку обдарованої людини в багатьох галузях діяльності, яка може випереджати досвід людства на кілька поколінь і тому часто визнається лише нащадками генія.

Задатки – успадковані анатомо-фізіологічні властивості людини, які є необхідною умовою для розвитку її здібностей і обдарувань після її народження.

Здібності – індивідуальні особливості, що дозволяють за сприятливих умов більш успішно оволодіти тією чи іншою діяльністю, ров'язати певні завдання.

Здібності загальні – це здібності до самого широкого змісту людської діяльності, здібності всебічні, гармонійні тощо …

Здібності спеціальні – це здібності до певних змістів рівнів і форм реалізації людської діяльності.

Інтелект – здібності, які підкріплені інтересом до певних видів діяльності.

Обдарованість – спеціальне поєднання здібностей високого рівня, а також інтересів, потреб, яке дозволяє виконувати певну діяльність на якісно високому рівні, відмінного від умовного “середнього рівня”.

Обдарована дитина – це здібність, яка в структурі особистості дитини найбільш розвинена, хоча може і не перевищувати здібностей однолітків; в